

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Соціальна робота
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)
бакалавр
(ступінь вищої освіти)

на тему Формування у дітей готовності до шкільного навчання в сім'ях
вимушених переселенців
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу,
групи СН-212сп
Спеціальності 231 Соціальна робота
(код і найменування спеціальності)
Освітня програма (спеціалізація)
Соціальна робота
ТКАЧ В. В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)
Керівник ТАРАН В. О.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)
Рецензент БАРШАЦЬКА Г. Ю.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
 Кафедра «Соціальна робота»

Ступінь вищої освіти бакалавр
 Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) Соціальна робота
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«14» лютого 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ТКАЧА Віталія Валерійовича

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Формування у дітей готовності до шкільного навчання в сім'ях вимушених переселенців

керівник проєкту (роботи) д.ф.н., проф. ТАРАН Володимир Олександрович
(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» лютого 2025 року № 50

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «12» травня 2025 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 76 сторінок, 8 таблиць, 6 рисунків, 50 джерел літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) розглянути поняття і структура готовності дитини до навчання у школі; проаналізувати психолого-педагогічні особливості дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на готовність до навчання в школі; визначити роль сім'ї у формуванні готовності до школи; розробити методичне забезпечення емпіричного дослідження; проаналізувати результатів діагностики готовності дітей до навчання в школі; розробити психолого-педагогічні рекомендації та програма підвищення психологічної готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Таблиця 1.1. Основні критерії соціальної готовності дитини до навчання у школі; таблиця 2.1. Основні параметри діагностики психологічної готовності до навчання в школі; таблиця 2.2. Розподіл дітей в залежності від домінування мотивації (за кількістю осіб); таблиця 2.3. Результати діагностики інтелектуально-пізнавальної сфери дітей, які відвідували дитсадок (тест Векслера); таблиця 2.4. Результати діагностики інтелектуально-пізнавальної сфери дітей, які не відвідували дитсадок (тест Векслера); таблиця 2.5.

Показники рівня готовності до школи за методикою Керна-Йєрасика; таблиця 2.6. Рівень готовності до школи за методикою Керна-Йєрасика; таблиця 2.7. Особливості емоційно-вольової сфери особистості дітей (за результатами проєктивної методики «Неіснуюча тварина» в середніх показниках); таблиця 2.8. Результати спостереження поведінки дітей за методикою Д. Скотта (середні значення); рис. 2.1. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які відвідували і не відвідували дитсадок (в % від опитаних); рис. 2.2. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які відвідували дитячий садок в залежності від статі; рис. 2.3. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які не відвідували дитячий садок в залежності від статі; рис. 2.4. Рівень готовності до школи за методикою Керна-Йєрасика; рис. 2.5. Особливості емоційно-вольової сфери особистості дітей (за результатами проєктивної методики «Неіснуюча тварина» в середніх показниках); рис. 2.6. Результати спостереження поведінки дітей за методикою Д. Скотта (середні значення).

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ТАРАН В. О., професор	17.02.2025	19.03.2025
2	ТАРАН В. О., професор	20.03.2025	12.04.2025
Норм-ль	НОВАК Т. О., ст. викладач	29.04.2025	02.05.2025

7. Дата видачі завдання «14» лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Затвердження теми	14.02.2025	
2	Затвердження завдання на дипломний проєкт (роботу)	14.02.2025	
3	Складання змісту	17.02.2025	
4	Виконання першого розділу	19.03.2025	
5	Виконання другого розділу	12.04.2025	
6	Формування висновків	14.04.2025	
7	Перевірка роботи керівником	21.04.2025	
8	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	28.04.2025	
9	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	02.05.2025	
10	Попередній захист дипломного проєкту	05.05.2025	
11	Подання роботи на кафедру	12.05.2025	
12	Одержання відгуку та рецензії	13.05.2025	
13	Захист дипломного проєкту (роботи)	12.06.2025	

Студент(ка)

_____ Віталій ТКАЧ
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи)

_____ Володимир ТАРАН
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 76 сторінок, 8 таблиць, 6 рисунків, перелік використаних джерел складає 50 найменувань.

Об'єкт дослідження – формування готовності до шкільного навчання у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості формування готовності до шкільного навчання у дітей, які виховуються в сім'ях внутрішньо переміщених осіб.

Мета дослідження – визначити особливості формування готовності до шкільного навчання у дітей дошкільного віку в умовах сімей вимушених переселенців та обґрунтувати напрями соціальної підтримки таких родин.

У дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; діалектичний підхід до вивчення соціально-психологічного стану дітей; методи соціально-психологічної діагностики.

Основні результати дослідження засвідчили, що значна частина дітей з родин ВПО має часткову або недостатню готовність до шкільного навчання. Це зумовлено низкою чинників, серед яких: порушення стабільності життєвого середовища, психологічні травми, обмежений доступ до якісної дошкільної освіти, зміни в соціальному оточенні. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями соціальної сфери, педагогами, психологами та органами місцевого самоврядування при розробці програм підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб у сфері дошкільної та початкової освіти.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, ДІТИ,
ГОТОВНІСТЬ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ, ШКІЛЬНА ЗРІЛІСТЬ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	10
1.1. Поняття і структура готовності дитини до навчання у школі	10
1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на готовність до навчання в школі	23
1.3. Роль сім'ї у формуванні готовності до школи.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....	40
2.1. Методичне забезпечення емпіричного дослідження.....	40
2.2. Аналіз результатів діагностики готовності дітей до навчання в школі	46
2.3. Психолого-педагогічні рекомендації та програма підвищення психологічної готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі	61
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНАХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

У сучасних умовах соціально-політичної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною в Україні, дедалі актуальнішою стає проблема забезпечення повноцінного розвитку дітей, які опинилися у ситуації внутрішнього переміщення. Однією з важливих складових такого розвитку є формування у дитини психологічної, емоційної, соціальної та інтелектуальної готовності до шкільного навчання. Особливої уваги потребують діти з сімей вимушених переселенців, для яких звичне середовище виховання змінено, а емоційний стан і соціальні умови – ускладнені. Така ситуація створює соціальну проблему, пов'язану з потребою в особливому підході до підготовки цих дітей до навчання в умовах початкової школи.

Актуальність обраної теми обумовлена потребою в дослідженні процесу формування готовності до школи у дітей, які перебувають у стані соціального та психологічного стресу внаслідок вимушеного переселення. У дослідницькій площині питання готовності до шкільного навчання вивчалось переважно в контексті загальних умов розвитку дитини, однак недостатньо уваги приділено специфіці такого процесу в родинях, які зазнали травматичного досвіду війни, втрати житла та вимушеної міграції.

Соціальні працівники, педагоги, психологи та батьки мають адаптувати методи підготовки дітей до школи з урахуванням особливостей їхнього емоційного стану, нових соціокультурних умов і труднощів у соціалізації. Заповнення цієї прогалини в теорії та практиці соціальної роботи є важливим для подальшого формування дієвих інструментів підтримки дітей переселенців. Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з викликами, які постають перед закладами освіти, соціальними службами та сім'ями ВПО в Україні.

Питання готовності до шкільного навчання розглядали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Л. Божович, Д. Ельконін, Н. Гезел, О. Усова, Л. Венгер,

Н. Майстрак, О. Скрипченко, Н. Лисенко, О. Тульчинська, Т. Левченко. Вони досліджували психологічні, педагогічні та соціальні чинники формування шкільної зрілості. Окремі аспекти соціалізації дітей у складних життєвих обставинах розглядали Л. Артемова, Н. Волощук, І. Зверева, Т. Семигіна. Проте тема формування готовності до школи у дітей з родин вимушених переселенців ще недостатньо висвітлена, що обумовлює необхідність її поглибленого дослідження.

Об'єкт дослідження – формування готовності до шкільного навчання у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості формування готовності до шкільного навчання у дітей, які виховуються в сім'ях внутрішньо переміщених осіб.

Мета дослідження – визначити особливості формування готовності до шкільного навчання у дітей дошкільного віку в умовах сімей вимушених переселенців та обґрунтувати напрями соціальної підтримки таких родин.

Завдання дослідження:

- розглянути поняття і структура готовності дитини до навчання у школі;
- проаналізувати психолого-педагогічні особливості дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на готовність до навчання в школі;
- визначити роль сім'ї у формуванні готовності до школи;
- розробити методичне забезпечення емпіричного дослідження;
- проаналізувати результатів діагностики готовності дітей до навчання в школі;
- розробити психолого-педагогічні рекомендації та програма підвищення психологічної готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі.

У дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; діалектичний підхід до вивчення соціально-

психологічного стану дітей; методи соціально-психологічної діагностики, а саме:

- біографічний метод і діагностична бесіда з батьками та вихователями;
- орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика;
- тест інтелекту Векслера (адаптований для дітей);
- проєктивний тест «Неіснуюча тварина»;
- карта спостереження Д. Скотта.

У процесі дослідження визначено специфічні чинники, що впливають на готовність до школи у дітей з родин вимушених переселенців. За результатами емпіричного дослідження встановлено типові труднощі у когнітивному, емоційному та соціальному розвитку таких дітей, що дозволило обґрунтувати необхідність розробки цільових програм підтримки їхньої адаптації до шкільного середовища.

У роботі вперше здійснено комплексне дослідження особливостей формування готовності дітей до шкільного навчання в сім'ях вимушених переселенців на основі поєднання соціально-педагогічного аналізу та емпіричного вивчення. Розроблено і апробовано методичні рекомендації щодо підвищення рівня шкільної готовності дітей з урахуванням специфіки умов внутрішнього переміщення.

Отримані в ході дослідження результати мають вагомим практичне значення і можуть бути використані у роботі педагогів, психологів, соціальних працівників та інших фахівців, які працюють із дітьми з сімей внутрішньо переміщених осіб. Практична значимість також полягає у застосуванні психолого-педагогічних рекомендацій та програми підвищення психологічної готовності (пункт 2.3), що були розроблені на основі результатів дослідження. Ці рекомендації можуть бути впроваджені в освітніх та соціальних закладах, які працюють із сім'ями ВПО, сприяючи підвищенню рівня адаптації дітей до навчального процесу, зміцненню їх психологічного стану і соціальної стабільності.

Таким чином, результати роботи можуть бути використані як основа для вдосконалення практичних підходів у сфері соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, а також для розробки подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи становить 110 сторінок, із них основний текст – 88 сторінок. У роботі використано 45 рисунків і 12 таблиць. Список використаних джерел налічує 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Поняття і структура готовності дитини до навчання у школі

Початок шкільного навчання є важливим етапом у житті дитини, який вимагає не лише засвоєння нових знань, а й адаптації до нової соціальної ролі, режиму, форм діяльності. Успішний старт у школі значною мірою залежить від рівня сформованості готовності дитини до навчання, яка є складним, багатокомпонентним утворенням.

Поняття «готовність до навчання у школі» охоплює сукупність фізіологічних, психічних, соціальних і особистісних характеристик дитини, що забезпечують їй можливість засвоювати навчальний матеріал, адаптуватися до нових умов і взаємодіяти з оточенням. У науковій літературі поняття шкільної готовності розглядається як інтегральна характеристика розвитку дитини, яка визначає її здатність до навчальної діяльності.

Готовність до шкільного навчання – сукупність фізіологічних і психологічних особливостей дитини дошкільника, яка забезпечує успішний перехід до структурно організованого шкільного навчання. Дозрівання організму дитини, а точніше, його нервової системи, ступінь розвитку психічних процесів, рівень сформованості особистості – це передумови успішного початку навчання дитини. Складність цього перехідного періоду від дошкільника до учня полягає в тому, що у дитини вже є основні передумови навчання – довільність, способи пізнавальної діяльності, мотивація, комунікативні вміння. Але дитина все ж таки ще дошкільник, який, йдучи в школу, уявляє яскравий, прекрасний та цікавий світ. Дошкільнята та молодші школярі не дуже відрізняються. Суть полягає в тому, що учні початкових класів все ще продовжують займатись ігровою діяльністю: вони оволодівають

навчальною діяльністю як основною тільки до десяти років, тобто приблизно до закінчення навчання у початковій школі, тому вважається, що дошкільники та діти молодшого шкільного віку належать до одного періоду – дитинства [2 с. 6-7].

До школи йдуть діти з різними рівнями розвитку, але також ще й з різними рівнями підготовки до шкільного навчання. Вчителі кажуть, що першокласників, які були виховані в сім'ї, але не отримали хоч якусь підготовку до школи, вирізняються надмірною рухливістю, незосередженою увагою, відсутністю хоч якогось навичок самообслуговування [20].

Навчання у школі потребує від дітей вмінь працювати за зразком і слухати та запам'ятовувати навчальний матеріал, який подається, а також хороших організаційних навичок. Таким чином, підготовка дитини до навчання у школі має здійснюватися на рівні систематичного впливу на всі аспекти формування особистості. Діяльність дитини є основним фактором її розвитку [28 с. 99].

Початкова школа має надати подальше становлення особистості дитини, цілеспрямований розвиток різних здібностей, формування вміння і бажання вчитися, сприяти її самовираженню в різноманітних видах діяльності, допомогти навчитись зберігати контроль над собою в будь-яких ситуаціях, збереження духовного і фізичного здоров'я. Найпоширеніший засіб виконання цього завдання є створення соціально-побутових умов і зручного середовища перебування дитини в школі [19 с. 150].

Найважливішим аспектом психологічної готовності до навчання у школі є рівень валового розвитку дитини, участь у діяльності класу, вміння пристосовуватись до нових вимог та умов, які пропонуються вчителем і школою. Вчитель має допомогти дітям виконати їхню роботу різного роду, тільки так проявляється процес спільної діяльності в початкових класах, який є необхідним. Тому дитина, йдучи в школу, зобов'язана вміти розрізнити предмети та їх властивості, тобто володіння чітким і розчленованим сприйняттям є обов'язковим [9, с. 5].

Рівень розвитку мови дитини і вміння чітко, послідовно описувати предмети, явища, події, передавати хід думки також визначає її готовність до навчання у школі. Велике значення має гарне орієнтування дитини в часі і просторі [41, с. 32].

Формуванню якостей, необхідних майбутньому школяреві, допомагає система педагогічних впливів, заснованих на корекційній орієнтації дитячої діяльності і педагогічного процесу. Проте, навіть при тому, що в нас є велика кількість теоретичної літератури про підготовку дітей до школи, на практиці досить часто зіштовхуємось з тим, що діти йдуть у школу недостатньо готовими, незважаючи на те, що всі дорослі розуміють значимість і потребу у підготовці дитини до школи. Але дошкільники мають оволодіти спеціальними знаннями. Перш, ніж почати вчитись, треба пройти підготовку. Тому до таких питань як про підготовку до школи варто підходити обережно і розглядати його як структурну задачу всебічного розвитку дитини в період дошкільного дитинства, яка потребує розв'язання [14].

Зараз у системі освіти висувуються підвищені вимоги до дітей. Це явище можна пояснити високим зростанням теоретичної насиченості навчальних програм. Щоб добре засвоїти ці програми дошкільник має мати добре розвинену швидку реакцію, концентрацію уваги, вміння тривалий час витримувати різного роду навантаження. Але на даний час панують тривожні тенденції, які продовжуються посилюватись. Вони пов'язані з аналізом стану здоров'я дошкільників, рівнями розвитку фізичних і рухових можливостей дітей. Однак зараз діагностика готовності дітей до навчання проводиться тільки в психологічному аспекті. А тому фізичне виховання дітей майже не розглядається як одна з важливих передумов готовності дошкільника до навантажень у школі [20, с. 68].

Рухові можливості, рівень розвитку моторики, ступінь відповідності фізичних можливостей віковим нормам можна виявити за допомогою поглибленого вивчення фізичної підготовленості дитини. Також це дасть змогу виокремити причини відставання або випередження в засвоєнні програми і

визначити педагогічні шляхи, які будуть сприяти оптимізації рухової активності.

Оскільки рухова активність – це частина способу життя і поведінки дитини, то вона також є одним з основних показників фізичної готовності дітей. Вона дозволяє підвищити розумову і фізичну працездатність допомагає покращити емоційний стан, спонукає до загального розвитку дітей у фізичному і психологічному аспектах, а також зміцненню їх здоров'я [27, с. 181-183].

Також про фізичну підготовленість не можна говорити без врахування стану здоров'я дітей та рівня морфофункціонального і психомоторного розвитку. Основними характеристиками стану здоров'я дитини є наявність захворювань, здатність організму боротись з несприятливими умовами зовнішнього середовища, ступінь та гармонійність фізичного розвитку, фізіологічні реакції різних систем організму на фізичні навантаження. На основі цих характеристик можна розподілити дітей старшого дошкільного віку на три групи здоров'я: основну, підготовчу та спеціальну [21, с. 10].

Ні педагоги, ні батьки не звертають увагу на фізичну готовність, бо їм більше цікавий інтелектуальний розвиток дитини, оскільки школа пред'являє вимоги до випускника дошкільної установи. Навіть зараз при вступі у школу взагалі не розглядається стан здоров'я дитини і фізична готовність до навчального процесу, бо і на дошкільному етапі ці аспекти не бралися до уваги, а деколи зовсім не враховувались під час процесу виховання дитини у дитсадку хоч за це і повинен відповідати інструктор з фізичного виховання, бо це є одною з основних передумов успішного навчання дитини у школі [30].

Фізична готовність означає, що за своїм фізичним розвитком і станом здоров'я дитина може витримати різні навчальні навантаження.

Першокласнику важко звикнути до шкільного нового для нього режиму, оскільки йому потрібно навчитись зберігати протягом певного часу нерухому позу, привикнути до тривалості уроків і надмірної інтелектуалізації, контролювати свою поведінку. Також учні часто перевтомлюються через те, що

їм довго потрібно зосереджувати увагу на одному об'єкті. Тому, переваги міцного здоров'я над більш слабким тут очевидні [14, с. 105].

Добре розвинуті здорові діти швидко пристосовуються до нових умов, не докладаючих особливих зусиль: виявляють належну працьовитість, швидко відновлюють сили після короткої перерви. Ослаблені діти дуже швидко перевтомлюються та сильніше виснажуються. Проте зрештою всі звикають до нового режису, але одним це дається набагато легше, ніж іншим.

Діти, які при народженні перенесли внутрішньочерепну травму або асфікцію, не можуть бути фізично підготовленими до навантажень, які чекають на них школі. Також складності під час навчання сильно впливають на нервову систему [21, с. 11].

Таким дітям притаманна схильність до конфліктів, впертості, непослуху, мають не добре розвинену пам'ять, слабку увагу, важко сприймають новий матеріал без повторних пояснень і часто не встигають. Тому, до таких дітей має бути більш особливе чуйне ставлення, але не потрібно їх виділяти з-поміж інших. Але батьки часто не розуміють особливих потреб таких дітей і вимагають від них хороших оцінок, деколи навіть застосовують фізичну силу. Тоді у дітей формується низька самооцінка та невпевненість у собі. Дитина у якої є порушення центральної нервової системи запізнюється в розвитку на рік-два і тому важливо, щоб вона пішла у школу пізніше, так буде краще для дитини. Також діти, які хворі на бронхіальну астму, хронічний бронхіт, ревматизм або ті, які перенесли заразні чи інші захворювання з ускладненнями, а також нервові, з туберкульозною інтоксикацією потребують особливої уваги і розуміння від батьків та педагогів. Всі діти – і здорові, і ослаблені – впродовж дня і тижня втомлюються. В цей час спостерігається зниження працездатності під тиском навчального навантаження. Найбільш це явище помітне у дітей на початку і в кінці навчального тижня. Тому має бути індивідуальний підхід до кожної такої дитини. Їм необхідна наявність нормального режиму відпочинку, правильного харчування, перебування на свіжому повітрі. Однак дуже часто батьки забувають про реальні можливості

дітей на цьому віковому періоді і заставляють їх відвідувати заняття з музики, танці та гуртки в яких вивчають іноземні мови [19, с. 55].

Буває коли захворіла дитина до неї починають краще ставитись, турботливо доглядають, але коли вона одужує все стає на свої місця й посилена увага до неї кудись зникає. Тоді в дитини формується почуття неповноцінності. Вона може невчасно поїсти, мало гуляє, втомлюється від надмірних вимог дорослих та від навчання. А потім батьки дивуються, чому їх дитина слабка і погано вчиться. Деколи буває достатньо провести ряд звичайних заходів, які зміцнять здоров'я дитини, протягом року або хоча б кількох місяців перед школою, і це загартує дитину та допоможе швидше адаптуватись до нових умов життя.

Добре чинять ті батьки, які перед початком навчання у школі їдуть з дітьми на відпочинок у село або просто проводять час за містом – у лісі, на річці, в парку. Під час відпустки набагато легше простежити за самопочуттям дитини і вчасно усунути все, що може їй зашкодити. Раціональний режим харчування, сну, правильне чергування рухливих і спокійних ігор, свіже повітря лікують навіть краще ніж медичні препарати [35, с. 126].

За програму формування фізичної підготовленості старших дошкільників до шкільного навчання відповідає інструктор з фізичного виховання. Якраз найвагомішою ціллю роботи дитсадка або іншої дошкільної установи є саме формування психологічної готовності дитини до навчання, яке пов'язане з фізичною. Мета веде за собою визначення задач, вирішення яких повинно здійснюватись через систему засобів, методів і форм роботи. Реальний успіх цієї роботи можливий за умови взаємодії медичної, психологічної, педагогічної і методичної служб дошкільної установи на всіх етапах формування фізичної готовності дітей до навантажень, які будуть у школі [23, с. 151].

Батьки майбутнього учня мають співпрацювати і поєднувати свої зусилля з зусиллями працівників дошкільних установ. Переважна більшість батьків та педагогів на етапі підготовки до навчання не переймаються

фізичним розвитком дитини або ж просто не надають цьому великого значення. Саме тому потрібно проводити бесіди з батьками з метою забезпечення просвітницької роботи про фізичну підготовленість дитини [30; 48, С. 30-31].

Такою ж необхідною є і співпраця дитсадка і школи. Бо школа зобов'язана забезпечити реалізацію наступності в роботі з фізичного виховання дітей. Ця проблема є однією з найважливіших в концепції безперервної освіти. Основою успішного навчання у школі є збереження самоцінності дошкільного дитинства, сформованість базових особистісних якостей дитини та забезпечення її повноцінного фізичного розвитку. Ці передумови формуються на дошкільному етапі освіти. Школа повинна враховувати можливості дитини дошкільного віку і працювати, опираючись на його інтелектуальний та фізичний потенціал, а також не забувати про необхідність розвитку цього потенціалу [10, с. 8].

Таким чином, одною з основних задач роботи вихователя фізичного виховання є формування фізичної готовності старших дошкільників до навчання у школі. І тому щоб успішно їх розв'язати, необхідно усунути ряд проблем, які зумовлені як станом науково-методичного забезпечення (розробка діагностичних програм, виокремлення критеріїв, що дають змогу говорити про рівень розвитку кожного компонента), так і зміною позиції дошкільного навчального закладу й сім'ї до даної проблеми.

Одним з основних компонентів психічного розвитку дитини є її особистісна готовність до навчання. Вона проявляється у ставленні дошкільняти до навчання, вчителя, самого себе. Вступаючи до школи, дитина повинна бути готовою до переходу від ігрової діяльності до навчальної, до нових умов життя та взаємин з старшими, а ще до посиленої інтелектуальної праці [27, с. 177].

Перша важлива умова готовності дитини до постійної праці – вміння підпорядковувати свої дії виконанню навчальної задачі. Часто недостатній вольовий розвиток є причиною неуспішного навчання школярів. Діти з

слабкою волею не можуть легко та швидко пристосуватись до вимог школи, їм важко контролювати свою поведінку і емоції. Провідним чинником вольового потенціалу дитини виступає спілкування з ровесниками та старшими. Референтна особа для дитини є взірцем, який здійснює потужний вплив на її поведінку. Якщо у дошкільника буде еталон поведінки, то він намагатиметься бути більш стриманим і відповідати йому, а також буде докладати чималих зусиль для цього [27, с. 171].

Успішність навчання в школі великою мірою залежить від здатності учня сприймати умовність навчальної ситуації, підтримувати рольові стосунки «учитель-учень». Якщо у дитини буде низький рівень довільності, то вона не зможе усвідомити навчальну задачу в його специфічному значенні. Поставлені такій дитині запитання будуть сприйматись як привід до побутового спілкування. Вона часто не називає учителя на ім'я та по-батькові, з легкістю може раптово перервати хід уроку зауваженнями, що не стосуються теми заняття. Учень, виконуючи правила в групових іграх, формує механізм підпорядкування. Найчастіше така гра характеризується двобічною формою контролю [36].

Друга складова особистісної готовності до школи – вміння дитини будувати стосунки з ровесниками. Процес шкільного навчання характеризується колективним характером. Він передбачає взаємодію та співпрацю всіх його учасників. Таким чином, школяр має навчитись правилам поведінки з іншими учнями. Дитина зобов'язана вміти співвідносити власні інтереси з інтересами інших дітей та встановлювати з ровесниками партнерські стосунки. Оволодіння цими правилами забезпечує гуманістичну спрямованість особистості. Дитина, яка не вміє з повагою ставитись до оточуючих, не дотримується правил спілкування з однолітками, не дослуховує відповіді інших учнів є конфліктною, заздрісною, часто агресивною. Все це гальмує їх адаптацію до нових соціальних умов, входження в дитячий колектив. Отже, дуже важливо для дитини є знати критерії норм спілкування та необхідність їх дотримання [46, с. 30].

Третя складова особистісної готовності до школи – розвинута самосвідомість, тобто ставлення дитини до себе. Самосвідомість формується у віці трьох років і є тісно пов'язаною з самооцінкою. Найкраще це проявляється у тому, як школяр оцінює власні успіхи та невдачі, свої якості та можливості. Часто буває, що самооцінка в дітей цього віку є завищеною, але це зумовлено специфікою даного вікового періоду. Однак є випадки коли в деяких дітей занижена самооцінка, а це є однією з передумов неуспішного навчання, бо сприяє виникненню страху невдачі та почуття тривоги. Розвиток у дитини впевненості в собі, формування почуття особистої гідності досягаються створенням для неї «ситуації успіху»: вихователь поведінкою має показувати дошкільнику, що розуміє його, радіє успіхам і співчуває невдачам свого вихованця. Потрібно допомагати дитині повірити в себе і свої можливості, щоб у неї не було низької самооцінки. Для цього потрібно часто її хвалити і ніколи не кричати на неї, якщо вона допустила помилку, а допомогти уникнути такої ситуації [4, с. 101].

Коли мова йде про розумовий розвиток і його рівні, то звертають увагу на сукупність знань, вмінь і освоєних дій, які, власне, і були сформовані під час процесу надбання цих знань і вмінь. Це існуюче придбання дає основу для засвоєння нових знань та умінь, виникнення і функціонування нових розумових дій. Хоч інтелектуальний розвиток не займає чільне місце в дитячій психіці, але можна сказати, що саме поступовий розвиток інтелекту відкриває перед дитиною подальші щаблі в його дозріванні [41, с. 32].

Характеристика інтелектуальної готовності до школи є досить глобальною. Перед тим як йти до школи дитина має знати:

- свою адресу, назву міста, де вона проживає;
- знати імена та по-батькові своїх рідних і близьких, ким і де вони працюють;
- добре орієнтуватися на дворі;
- знати дорогу до власного дому;
- знати пори року і місяці, дні тижня;

– розрізняти основні види дерев, квітів, тварин.

Дитина повинна орієнтуватися в часі, просторі і в соціальному середовищі в якому перебуває [45, с. 60].

Спостерігаючи природу, події навколишнього життя, діти вчаться знаходити просторово-часові і причинно-наслідкові зв'язки, підсумовувати, робити висновки. Дитина зобов'язана: знати про свою сім'ю, побут; володіти певними знаннями про навколишній світ; вміти висловлювати власні думки, робити висновки. Багато дошкільнят не володіють цими знаннями, а їх батьки думають що спеціального навчання тут не потрібно. Проте це не так. Навіть коли у дитини є велика кількість знань, то вони не включають загальну картину світу, бувають не систематизовані і нерідко поверхневі. Тому, знання про навколишнє середовище в дітей мають формуватися структурно і під наглядом батьків [36, с. 99].

Хоч шестирічки і вміють логічно мислити, але їм зручніше користуватись образним мисленням, основою якого є реальні дії з предметами, уявлення про схеми, креслення, моделі [33].

Щоб бути інтелектуально готовою до школи в дитини також мають бути сформовані певні вміння. Наприклад, вміння виділити навчальну задачу. Це вимагає від дитини здатності дивуватися і шукати причину поміченої нею схожості і відмінності предметів, їх нових властивостей. У дитини повинна бути розвинена розмовна мова. Вона повинна висловлювати свої думки ясно, передавати зв'язно те, що чула, кого зустріла на прогулянці, на святі. Дитина повинна вміти виділити в оповіданні головне, передавати розповідь за певним планом. Важливо, щоб дитина хотіла дізнатися щось нове. Повинен бути вихований інтерес до нових фактів, явищ життя. Всі психічні процеси повинні бути досить розвинені. Дитина повинна вміти зосередити увагу на різній роботі [45, с. 61].

Розвиток сприйняття, пам'яті, мислення дозволяє дитині систематично спостерігати досліджувані предмети та явища, дозволяє йому виділяти в предметах і явищах суттєві особливості, міркувати й робити висновки [18]

До 6-7 років діти говорять багато, але мова їх ситуативна. Вони не ускладнюють себе повним описом, а обходяться обривками, доповнюючи елементами дії все, що упущено в оповіданні.

До першого класу у дитини має бути розвинені такі властивості уваги:

- зосередження уваги (має вміти зосереджувати увагу на об'єкті на 10-15 хв.);
- переключення уваги з одного виду діяльності до іншого.

Таким чином, інтелектуальна готовність до навчання в школі являє собою певний рівень розвитку пізнавальних процесів. Інтелектуальна готовність дитини до школи полягає в визначеному кругозорі, запасі конкретних знань, в розумінні основних закономірностей.

Мотивація до навчання є одним з найвагоміших показників соціального аспекту шкільної готовності. Вона проявляється у бажанні дитини навчатися, засвоювати нові знання, дізнаватись щось нове про навколишню діяльність, у схильності до вимог дорослих. Але у сфері мотивацій відбуваються значні та помітні зміни. В кінці старшого дошкільного віку формується субординація: один мотив стає провідним [11].

Перехід від одного етапу розвитку до іншого характеризується зміною умов життя у розвитку дитини. У дитини формується нова система зв'язку з навколишнім середовищем та соціальною дійсністю. Ці зміни впливають на перебудову психічних процесів та зміну пріоритетів. Провідним психічним процесом є сприймання. Дитина стає частиною системи соціальних відносин у школі, в якій панують нові вимоги.

Соціальна готовність включає в себе потребу дитини в спілкуванні з ровесниками і вмінні знаходити контакт між членами групи, а також необхідність дотримуватись правил, встановлених у колективі [1, С. 61-63].

- бажання дитини отримувати нові знання;
- вміння підкорятись і слухати дорослих;
- вміння знаходити спільну мову;
- сформовані навички співробітництва;

- намагання довести розпочату роботу остаточно;
- вміння швидко адаптуватись до нових умов життя;
- здатність самостійно приймати рішення;
- елементи вольової поведінки.

Якщо у дитини будуть ці якості, то вона з легкістю адаптується до нового соціального середовища. Також вони допомагають створити сприятливі умови для подальшого навчання дитини у школі. Дошкільник має мати сформовану соціальну позицію. Без неї йому буде важко навіть якщо він добре інтелектуально розвинений. Батьки мають приділяти особливу увагу соціальним навичкам, які є необхідними в шкільному житті. Вони зобов'язані допомогти дитині навчитись встановлювати контакти з однолітками, а також створити таку обстановку вдома, щоб дитина хотіла йти до школи. Соціальна готовність характеризується певними нормативними критеріями, які визначають готовність дитини до навчання у школі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні критерії соціальної готовності дитини до навчання у школі

Соціальна готовність	
Комунікативна компетентність	<p>Передумови:</p> <ul style="list-style-type: none"> – існування потреби та бажання дитини у спілкуванні з ровесниками і старшими; – наявність позитивного ставлення до комунікативної діяльності; – формування комунікативних рис характеру – комунікабельність, співпереживання, дружелюбність. <p>Знання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – знання та розуміння мовленнєвої культури – спілкування; – знання та розуміння невербального спілкування; <p>Вміння та навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> – сформованість навичок спілкування, уміння вступати в контакт з ровесниками і з старшими; – уміння гармонійно поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування; – довірливість у спілкуванні з дорослими; – здатність до партнерства.

Соціальна компетентність	<p>Передумови: усвідомлення свого соціального «Я»; – вміння почувати себе впевнено поза межами дому</p> <p>Знання:</p> – знання основних норм і правил поведінки в соціальному середовищі; – розуміння ролі вчителя, що відрізняється від ролі вихователя та матері; – розуміння своєї соціальної ролі майбутнього учня, для якого провідна діяльність – навчання. <p>Вміння та навички:</p> – розвиток навичок суспільного життя, дотримання правил і норм поведінки; – вміння адекватно оцінювати вчинки інших відповідно до норм поведінки; – здатність і готовність до спільної роботи; – вміння встановлювати відносини з ровесниками під час спільної діяльності; – вміння поводити себе згідно з правилами групи; – здатність знаходити своє місце в групі; – здатність виконувати роль учня в ситуації шкільного навчання; – розвиток обов’язкових трудових вмінь і навичок; – розвиток навичок самообслуговування.
--------------------------	--

Вказані компоненти готовності до навчання в школі являють собою необхідний та достатній рівень психічного розвитку дитини до нормального навчання в школі по програмі будь-якої складності, але грамотної та адекватної віку першокласника. Якщо дитина бажає вчитися, старанно виконує всі вимоги вчителя, вміє працювати за зразком та за правилом, має добрий рівень навчання, то в школі у цього першокласника не повинно виникнути особливих проблем.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб та їх вплив на готовність до навчання в школі

Діти з сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є однією з найбільш соціально вразливих категорій, що зіштовхуються з особливими викликами, пов'язаними з їхнім життєвим досвідом, який істотно впливає на психолого-педагогічний розвиток. Вимушене переміщення супроводжується стресовими ситуаціями, нестабільністю соціального оточення, розривом звичних соціальних зв'язків і змінює умови проживання, що значною мірою позначається на психологічному стані дітей.

Наукові дослідження свідчать, що діти з сімей внутрішньо переміщених осіб зазнають значного психоемоційного навантаження, пов'язаного з пережитими стресовими подіями, такими як евакуація, втрати близьких, зміна місця проживання, а також адаптація до нових соціокультурних умов. Унаслідок цього у багатьох дітей спостерігаються симптоми емоційної нестабільності, що проявляється у коливаннях настрою, підвищеній тривожності, страхах, а також у підвищеній збудливості, яка може виражатися у імпульсивній поведінці, агресивних реакціях або надмірній активності. Навпаки, у частини дітей може розвиватися пригнічений стан, що характеризується апатією, зниженням емоційної реактивності, замкненістю та пасивністю.

Ці психоемоційні порушення суттєво впливають на когнітивні процеси, зокрема на здатність до концентрації уваги, збереження інформації в пам'яті та ефективне мислення. Внаслідок цього діти можуть демонструвати знижену навчальну мотивацію, труднощі з виконанням навчальних завдань, а також зниження інтересу до соціальної взаємодії з однолітками та педагогами. Проблеми із соціальною активністю часто пов'язані зі страхом відторгнення або невпевненістю у власних можливостях, що поглиблює ізоляцію дитини у шкільному середовищі.

Крім того, процес адаптації дітей ВПО до нових освітніх умов ускладнюється відсутністю сталості в режимі дня та навчальному графіку, що є важливим чинником для формування стабільного психофізіологічного стану. Часті зміни педагогічного колективу, відсутність знайомих дорослих і друзів створюють додаткові труднощі в процесі соціалізації, що негативно позначається на відчутті безпеки та психологічному комфорті дитини. Нові умови проживання, культурні відмінності та потенційна мовна бар'єрність також можуть стати факторами додаткового стресу, що потребує уваги педагогів і психологів у процесі організації навчального процесу.

Психоемоційні особливості дітей з сімей ВПО є комплексним феноменом, що вимагає системного підходу для їхньої своєчасної діагностики та підтримки, спрямованої на створення безпечного, підтримуючого освітнього середовища, що забезпечить адаптацію і розвиток дітей у нових соціальних умовах [39, с. 27].

Діти дошкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перебувають у вкрай вразливому психолого-педагогічному становищі через низку факторів, які впливають на їхній загальний розвиток. Вимушене переміщення з регіонів, постраждалих від війни чи конфліктів, супроводжується численними стресогенними чинниками, серед яких – порушення життєвого укладу, зміна соціального оточення, втрати рідних та близьких, а також тривале перебування в умовах невизначеності. Все це призводить до комплексного впливу на фізичний, психічний і соціальний розвиток дітей дошкільного віку.

Перш за все, у дітей ВПО спостерігаються високі рівні тривожності, які можуть проявлятися у вигляді порушень сну, нічних кошмарів, частих плачів, примхливості та емоційної нестабільності. Такі симптоми є наслідком пережитого стресу і можуть бути маркерами посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що часто діагностується у дітей, які стали свідками бойових дій або були змушені залишити свій дім. Відсутність стабільності та безпеки у

повсякденному житті ускладнює формування базових емоційних навичок, що необхідні для здорового психоемоційного розвитку.

З погляду когнітивного розвитку, стрес негативно впливає на функції уваги, пам'яті та мовлення. У дітей дошкільного віку з сімей ВПО часто спостерігається затримка мовного розвитку, що зумовлено не лише стресом, а й зміною мовного середовища, обмеженим спілкуванням у новому місці проживання та обмеженим доступом до розвивальних занять і ігор. Затримка у розвитку мови, у свою чергу, негативно впливає на формування комунікативних навичок, що є критично важливими для соціалізації дитини.

Соціальна адаптація дошкільнят з сімей ВПО також проходить зі значними труднощами. Вони часто відчують себе ізольованими від ровесників, уникають спільних ігор, демонструють замкненість і брак довіри до нових людей. Втрата стабільного родинного оточення та розлучення з близькими членами сім'ї, наприклад, з бабусями і дідусями, позначаються на формуванні безпечної прив'язаності, що є базовим фактором для формування позитивного ставлення до навчання і дорослих у майбутньому. Відсутність впевненості у безпеці свого оточення підвищує ризик виникнення агресивної поведінки або, навпаки, соціальної пасивності.

Важливим чинником є й порушення режиму дня, харчування та медичного супроводу, що часто супроводжують сім'ї ВПО. Недостатній догляд за фізичним здоров'ям та відсутність належної медичної підтримки можуть призводити до зниження загального рівня життєвих сил дитини, що додатково погіршує здатність до навчання та пізнання навколишнього світу.

З огляду на зазначене, психолого-педагогічна підтримка дітей дошкільного віку з сімей ВПО має бути комплексною і спрямованою на:

– відновлення емоційної стабільності через індивідуальні та групові ігрові терапії, арт-терапію, казкотерапію, які сприяють вираженню почуттів і опрацюванню травматичного досвіду;

- розвиток мовленнєвих та когнітивних навичок за допомогою спеціалізованих програм, що враховують індивідуальні особливості та рівень розвитку дитини;

- формування соціальних навичок і безпечної прив'язаності через ігрові ситуації, інтегровані в освітній процес, що сприяють адаптації у новому соціальному середовищі;

- створення стабільного режиму дня і співпрацю з батьками або опікунами для забезпечення оптимальних умов розвитку.

Дошкільний вік є критичним періодом формування фундаментальних психічних і соціальних навичок. Діти з сімей ВПО потребують цілеспрямованої підтримки, яка враховує їхні специфічні психолого-педагогічні особливості та життєві обставини. Адекватна допомога на цьому етапі не лише покращує якість їхнього розвитку, а й сприяє успішній адаптації до навчання в школі і подальшому соціальному становленню.

Психолого-педагогічна готовність до навчання у школі формується в дитини послідовно з моменту народження в спілкуванні з старшими й ровесниками, у грі, праці і дошкільному навчанні. Йдеться мова не про дитину, яка збирається йти до школи і яка готова до навчального процесу, а саме про її психологічну характеристику і готовність до нових умов життя у школі. Непідготовлена до школи дитина не може зосередитися на уроці, доволі часто відволікається, не слухає вчителя, не включається в загальний режим роботи класу. У непідготовленої дитини не дуже розвинута зв'язна мова і розумові здібності, вона не вміє задавати питання, порівнювати предмети, явища, виділяти головне; вона не може контролювати собою в деяких ситуаціях. Така дитина буває не дуже ініціативною та не хоче розвиватись. Їй важко дається спілкування з старшими й ровесниками з приводу навчальних проблем, немає цікавості до пізнання.

Готовність до шкільного навчання – сукупність фізіологічних і психологічних особливостей дитини дошкільника, яка забезпечує успішний перехід до структурно організованого шкільного навчання. Дозрівання

організму дитини, а точніше, його нервової системи, ступінь розвитку психічних процесів, рівень сформованості особистості – це передумови успішного початку навчання дитини. Складність цього перехідного періоду від дошкільника до учня полягає в тому, що у дитини вже є основні передумови навчання – довільність, способи пізнавальної діяльності, мотивація, комунікативні вміння. Але дитина все ж таки ще дошкільник, який, йдучи в школу, уявляє яскравий, прекрасний та цікавий світ.

Дошкільнята та молодші школярі не дуже відрізняються. Суть полягає в тому, що учні початкових класів все ще продовжують займатись ігровою діяльністю вони оволодівають навчальною діяльністю як основною тільки до десяти років, тобто приблизно до закінчення навчання у початковій школі, тому вважається, що дошкільники та діти молодшого шкільного віку належать до одного періоду – дитинства [2, с. 7].

До школи йдуть діти з різними рівнями розвитку, але також ще й з різними рівнями підготовки до шкільного навчання. Вчителі кажуть, що першокласників, які були виховані в сім'ї, але не отримали хоч якусь підготовку до школи, вирізняються надмірною рухливістю, незосередженою увагою, відсутністю хоч якогось навичок самообслуговування [27].

Навчання у школі потребує від дітей вмінь працювати за зразком і слухати та запам'ятовувати навчальний матеріал, який подається, а також хороших організаційних навичок. Таким чином, підготовка дитини до навчання у школі має здійснюватися на рівні систематичного впливу на всі аспекти формування особистості (сенсорне і розумове виховання, моральноетичне, трудове, фізичне, художньо-естетичне). Діяльність дитини є основним фактором її розвитку [35, с. 99].

Початкова школа має надати подальше становлення особистості дитини, цілеспрямований розвиток різних здібностей, формування вміння і бажання вчитися, сприяти її самовираженню в різноманітних видах діяльності, допомогти навчитись зберігати контроль над собою в будь-яких ситуаціях, збереження духовного і фізичного здоров'я. Найпоширеніший засіб виконання

цього завдання є створення соціально-побутових умов і зручного середовища перебування дитини в школі [23, с. 150].

Найважливішим аспектом психологічної готовності до навчання у школі є рівень валового розвитку дитини, участь у діяльності класу, вміння пристосовуватись до нових вимог та умов, які пропонуються вчителем і школою. Вчитель має допомогти дітям виконати їхню роботу різного роду, тільки так проявляється процес спільної діяльності в початкових класах, який є необхідним. Тому дитина, йдучи в школу, зобов'язана вміти розрізняти предмети та їх властивості, тобто володіння чітким і розчленованим сприйняттям є обов'язковим [9].

Рівень розвитку мови дитини і вміння чітко, послідовно описувати предмети, явища, події, передавати хід думки також визначає її готовність до навчання у школі. Велике значення має гарне орієнтування дитини в часі і просторі.

Формуванню якостей, необхідних майбутньому школяреві, допомагає система педагогічних впливів, заснованих на корекційній орієнтації дитячої діяльності і педагогічного процесу. Проте, навіть при тому, що в нас є велика кількість теоретичної літератури про підготовку дітей до школи, на практиці досить часто зіштовхуємось з тим, що діти йдуть у школу недостатньо готовими, незважаючи на те, що всі дорослі розуміють значимість і потребу у підготовці дитини до школи. Але дошкільники мають оволодіти спеціальними знаннями. Перш, ніж почати вчитись, треба пройти підготовку. Тому до таких питань як про підготовку до школи варто підходити обережно і розглядати його як структурну задачу всебічного розвитку дитини в період дошкільного дитинства, яка потребує розв'язання [14].

Психологічна готовність дитини до навчання у школі включає такі компоненти:

– мотиваційна готовність передбачає прагнення дитини до навчання у школі і розвиток її допитливості; навчання виступає як суспільно значима справа;

- особистісна готовність характеризується ставленням дитини до вчителів, однолітків та школи в цілому;
- воляова готовність передбачає здійснення контролю над собою, зіставляючи свою поведінку з еталоном;
- інтелектуальна готовність характеризує певний рівень розвитку пізнавальних процесів(сприймання, увага, мислення, пам'ять і т.д.).

З педагогічної точки зору, щоб бути готовою до школи дитина зобов'язана мати такі вміння і навички, які є пов'язаними з наступними рівнями:

- розвитку мови (уміннями зв'язного мовлення, рівнем сформованості лексичного та граматичного ладу мови, культурою мови, умінням аналізувати звуки та букви);
- розвитку математичних уявлень (має бути високий рівень орієнтування на сенсорні ознаки предметів (колір, форму і величину) та оволодіння способами перцептивних дій, оволодіння кількісними вміннями підрахунку, достатнім ступенем сформованості просторових і часових уявлень).

Крім цього, у дитини мають бути сформований інтерес до навчання, до деяких навчальних вмінь і навичок (планування, організації і контролю дій і діяльності).

1.3. Роль сім'ї у формуванні готовності до школи

Сім'я є першим і найважливішим соціальним інститутом, що забезпечує умови для фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального розвитку дитини. Саме в сімейному середовищі формуються первинні уявлення про світ, ціннісні орієнтири, базова довіра до оточення, елементи саморегуляції та навички взаємодії з іншими людьми – тобто основа психолого-педагогічної готовності дитини до навчання в школі.

У дошкільному віці батьки чи особи, що їх замінюють, відіграють ключову роль у розвитку всіх компонентів шкільної готовності: мотиваційної, емоційно-вольової, когнітивної, мовленнєвої та соціальної. Зокрема, через ігрову, пізнавальну та комунікативну взаємодію з дорослими дитина опановує базові навички самостійності, вміння слухати, дотримуватися інструкцій, виконувати завдання, спілкуватися з однолітками та дорослими у прийнятний спосіб. Дослідження показують, що позитивна емоційна атмосфера у сім'ї сприяє вищому рівню адаптації дітей до шкільного навчання.

Сім'я – перша шабелю у житті дитини. Вона з раннього віку спрямовує свідомість, волю, почуття дітей. Від того, які в ній традиції, яке місце посідає у сім'ї дитина – майбутній школяр, яка по відношенню до нього виховна лінія членів сім'ї, багато що залежить. Під керівництвом батьків дитина набуває свій перший життєвий досвід, елементарні знання про навколишню дійсність, вміння і навички життя у суспільстві. Сама атмосфера інтелектуального життя сім'ї, цілеспрямована діяльність дорослих членів сім'ї по задоволенню пізнавальних інтересів дітей сприяє формуванню кругозору дитини.

Усе починається з сім'ї. У повсякденному спілкуванні з дітьми сіються насіння характеру, які потім дадуть добрі чи злі сходи. Саме про це нагадує всім відома народна мудрість, яку ми часто забуваємо в метушні буденності: «Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю». А зневага нею дорого коштує. Найчастіше шкільні невдачі дітей, їх важке входження у колектив, невміння і небажання вчитися – результат батьківських прорахунків і прямих помилок, тих відносин, які панують у сім'ї, тих життєвих орієнтирів, котрі їй нав'язуються. Тому від початку життя дитини навколо неї не повинно бути суєти і різнобою в запропонованих їй вимогах [7, С. 9-10].

Насамперед не поспішайте все забороняти, все вирішувати за неї. Визначте найголовніше, що потрібно вимагати від дитини, точно спрямуйте, що дитина має робити самостійно, а що вона не може робити; що можна їй дозволити, а чого дозволити не можна. І дотимуйтеся своїх вимог точно, і не

поступайтеся ніяким проханням, сльозам, вигукам. Невдовзі дитина зрозуміє, що коло ваших вимог є обов'язковим, вимоги незмінні, їх треба виконувати.

Чим старша дитина, тим уважніше стежте за сталістю та обґрунтованістю висунутих їй вимог. Та навіть якщо ставлення до них складається недостатньо шанобливе, воно легко переноситься на вимоги, запропоновані школою.

Навчання у школі стане більш успішним тоді, коли родина від самих перших років життя дитини піклується не тільки про її фізичний розвиток, анамагається виховати у неї працьовитість, дисциплінованість, організованість, самостійність, відповідальне ставлення до дорученої справи.

Багато батьків не шкодують часу, щоб навчити дітей читати, рахувати, писати, вважаючи, що це і є підготовка до школи. Проте, для повноцінного виховання цього недостатньо. Так само завзято ви повинні піклуватися про те чим насичуєте розум, серце й душу дитини.

Зрозуміло, що до вступу до школи дитина повинна мати відповідний рівень розвитку. Власне кажучи, значення загального розвитку дитини батьки, зазвичай, добре знають. Вони ретельно стежать, як розвивається їхнє маля і роблять усе, щоб сприяти цьому.

Що мають робити батьки, щоб їх дитина правильно розвивалась, отримувала необхідну кількість інформації? Всі діти дуже допитливі, їх цікавить все нове, вони постійні «чомучки». І батькам дуже важливо не загасити цей інтерес до оточуючого, невідомого світу, а підтримати його своєю живою участю. Для цього батьки обов'язково повинні розповідати багато цікавого своїй дитині, читати книжки, пояснювати різні явища природи, розвивати увагу дітей, наприклад, під час прогулянок і тим самим, дорослі сприяють розширенню їх кругозору, розвитку допитливості та зацікавленості. Щоб підготувати дитину до школи непотрібен додатковий час – навчання практичним навичкам легко вписується в побутові справи сім'ї, а заняття, організовані батьками дають прекрасні результати, навіть коли їм відводиться зовсім небагато часу. Важлива не кількість часу для спілкування з дітьми, а

якість цього спілкування, зміст розмов між дорослими членами сім'ї та дітьми [7, С. 10].

Вивчення практики виховання показує, що в багатьох сім'ях батьки не приділяють належної уваги підготовці дитини до школи. Найчастіше це відбувається внаслідок недостатнього педагогічного рівня батьків. Частіше батьки дбають про матеріальне забезпечення дітей, але не готують їх до школи, до систематичних навчальних занять. У таких сім'ях немає інтересу до читання книжок, не розвивається мовлення дитини, не прищеплюється інтерес до пізнання, не виховується готовність до праці, працьовитість. Малюк з такої родини показує слабші результати своєї діяльності, ніж його однокласники. У результаті цього з'являється негативне ставлення до навчання [22, с. 32].

Єдина дитина – це додаткові труднощі й турботи. Єдині діти ростуть серед дорослих, що часто призводить до помилок у вихованні. У одних випадках дітей залюблюють, балують, обмежують самостійність. На інших покладають честолюбні надії, переоцінюючи незміцнілі сили сина (доньки), завантажують їх великою кількістю занять (музикою, мовами, танцями). У таких дітей тенденція до швидкого «дорослішання», вони не мають тієї дитячої безпосередності, ігор, забав, властивих іншим. Спостереження доводять там, де діти зростають у спілкуванні з братом, сестрою, вони більш пристосовані до життя: вміють швидко налагоджувати контакт. Батькам, у яких виростає одна дитина, не слід виховувати в ній свідомість винятковості, оскільки це веде до конфліктів з товаришами. Діти, не привчені до справедливого оцінювання своїх дій важко знаходять своє місце у колективі, не вміють підкоряти свої вчинки та бажання вимогам дорослих та інтересам своїх товаришів.

З того, яка дитина серед своїх однолітків, можна багато чого довідатися про її характер, звички і наших педагогічних прорахунках. Батьки і інші близькі люди перші, хто не лише задовольняє потребу дитини у спілкуванні, а й дають еталон поведінки. Тому дорослі повинні піклуватися не тільки про належний емоційному рівень спілкування, а й розвинути у дитини вміння співчувати, співпереживати, бути справедливими, доброзичливими, щедрими.

У старшому дошкільному віці пізнавальна активність дитини найбільш поширюється на сприйняття світу людей, народжує інтерес до їхніх вчинків, характерів взаємовідносин. Ось чому дуже важливо батькам допомогти своїм дітям знайти важливі орієнтири в житті.

Хочу нагадати батькам, що майбутній школяр повинен добре володіти навичками і звичками культурної поведінки: вміти поводитися з незнайомими людьми, не соромлячись відповідати на запитання і самому ставити їх дорослим та одноліткам. Також дитина обов'язково має володіти елементарними навичками самообслуговування і особистої гігієни. Навчитися всього цього допомагають суворий режим дня й виконання постійних обов'язків вдома. При виконанні постійних домашніх обов'язків у дітей тренується здатність вчасно переключатися із можливості грати на необхідне заняття. Безумовно, всього цього діти не навчаться самі, без участі дорослих. Отож батьки старшого дошкільника повинні заздалегідь про це подбати [22, с. 44-46].

Отже, здійснюючи підготовку до школи, дорослі мають внести певну корекцію до організації життєдіяльності та спілкування дитини, щоб розвинути найважливіші риси майбутнього школяра. Лише за цій основі можуть розвиватися спеціальні здібності.

Звісно, не кожна дитина на час вступу до школи повинна знати букви і вміти читати, але сформовану пізнавальну активність, розвинену увагу та пам'ять, налаштування на серйозну навчальну працю повинна мати кожна дитина. Навчання потребує від дитини пошуку нових рішень пізнавальних завдань, зажадає вольових зусиль, розумової напруги, вміння самостійно мислити.

Іншою умовою успішного виховання та розвитку є формування у дитини вміння долати труднощі. Гармонійний розвиток дитини не може нормально здійснюватися, якщо не сформоване правильне ставлення до труднощів, бажання й уміння їх долати. Не має дітей у яких все виходить відразу. І в школі дитині нерідко доводиться переробляти завдання де кілька разів. Якщо малюк

готовий, він подолає труднощі. Тому важливо привчити дитину будь-яку розпочату справу доводити до кінця.

Дошкільнята дуже емоційні і батьки знають про це. Багато з них розуміють, наскільки важливо сформуванню у дитини бажання вчитися, саме тому вони розповідають дитині про школу, вчителів і, найголовніше, про знання, якими вони оволодіють у школі. Усе це викликає бажання вчитися, створює позитивне ставлення до школи. Коли у дитини з'явиться стійке бажання навчатися, треба її підготувати до неминучих труднощів у навчанні. Осмислення того, що ці труднощі можна подолати допомагає дитині правильно поставитися до своїх невдач [32, С. 15].

Ще одна необхідна умова підготовки до школи й усебічного розвитку (фізичного, розумового, морального) – переживання успіху. Щоб дошкільник хотів займатися будь-яким видом діяльності, чи то спортом, малюванням, конструюванням, грою чи навчанням, вона повинна приносити йому задоволення. Це ж стосується й сфери поведінки, виконання моральних норм. Дорослим треба створити дитині такі умови діяльності, у яких обов'язково зустрінеться зі успіхом. Але успіх має бути реальним, а похвала – заслуженою.

Особливого значення в психологічному розвитку дошкільника має збагачення емоційно-вольової сфери, виховання почуттів, вміння орієнтуватися у поведінці оточуючих.

Коли дитина вихована правильно, тобто до шестирічного віку не лише засвоює основні моральні норми, а й привчилася діяти у відповідність до цих норм. Тоді суттєво змінюється поведінка дитини, вона починає правильно сприймати свої можливості, розуміти, як ставляться до неї оточуючі і чим викликане таке ставлення. Зростання самосвідомості найяскравіше проявляється у самооцінці, у тому, як дитина починає оцінювати свої досягнення й невдачі, орієнтуючись на те, як оцінюють її поведінку інші. Це один із показників психологічної готовності до шкільного навчання. За

підсумками правильної самооцінки виробляється адекватної реакції на осуд і одобрение.

До 6 років в дитини з'являються і моральні почуття (сором, гордість), саме тут віці в дитини виникає потреба у спілкуванні. Істотно змінюється як зміст діяльності, а й мотиви, які спонукають до неї дитини, вони стають більш осмисленими і більше постійними. Дитина не тільки діє, а й дізнається чому і чого він такі дії совершает [24, с. 34-35].

Формування пізнавальних інтересів, збагачення роботи і емоційно-вольовий сфери – передумови успішного оволодіння дошкільнятами певними знаннями, вміннями, навичками. Натомість розвиток сприйняття, мислення, пам'яті залежить від цього, як володіє дитина способами отримання знань і орієнтації діяльності, від спрямованості його інтересів, від довільності поведінки.

Під час підготовки до школи батьки вчать дитини порівнювати, зіставляти, робити і узагальнення. І тому дошкільник повинен навчитися уважно слухати книжку, розповідь дорослого, правильно і послідовно викладати свої думки, грамотно будувати пропозиції.

Батьки повинні пам'ятати, що поки що в дитини є потреба у тому, щоб читали, навіть коли він вже навчився самостійно читати, цю потреба треба задовольняти. Діти, не оволодіють технікою читання гірше розуміють зміст книжки, якщо вони читають самі. Виразний читання дорослих чи прослуховування тілі-, радіопередач дає дітям вулицю значно більше, ніж читання складами. Діти, якщо вони самостійно навчилися читати, повинні тренуватися лише у читанні коротких віршів. Краще читати дитині потроху щодня, кілька разів повертаючись до прочитаного. Діти люблять слухати знайомі твори, щоразу переживаючи вчинки героїв і це залишає глибокий слід їх свідомості.

Книгу для читання дитині потрібно вибирати враховуючи вік, інтереси і розвиток. Дітей старшого дошкільного віку приваблює більше зміст тексту, хоч і ілюстрації до книжки вони із задоволенням розглядають.

Після читання важливо з'ясувати, що як зрозумів дитина. Не обов'язково це робити відразу, можна кілька днів поговорити з дитиною про прочитане. Це привчає дитини аналізувати суть прочитаного, виховати нащадка морально, крім того, вчить зв'язковою, послідовної промови, закріплює у Словнику нові слова.

Батьки нічого не винні забувати у тому, що замість досконаліший від мова дитини, тим успішніше з нього навчання у школі. У формуванні культури промови дітей приклад батьків має значення. Через війну спілкування з батьками до 6-7 років зазвичай має значним словниковим запасом й нині переважно оволодіває граматичними формами рідної мови. У цей час відбувається інтенсивне збагачення словникового запасу дитини, внаслідок придбання дитиною нових знання незнайомих предметах і явищах, що стоять поза межами його особистого досвіду, що особливо важливо задля її майбутнього навчання. Батьки повинні пам'ятати, що розширення словника дітей стоїть лише механічним завчанням слів. Потрібно допомогти дитині зрозуміти сенс нового слова, навчити його користуватися словом у процесі розповіді, зі спілкуванням з оточуючими [24, с. 78-80].

Отже, внаслідок зусиль батьків, з допомогою дитина вчиться правильно говорити. До старшому дошкільному віку фонематичний слух досягає такої рівня розвитку, що може здійснювати звукобуквенний аналіз слова, отже готовий піти на оволодінню читанням, листом в школі.

Крім сформованості передумов до оволодіння суто шкільними навичками, в дитини має бути досить високий рівень володіння предметно-специфічними знаннями. На думку видатних психологів, котрі займаються тривалий час вивченням питань готовності дітей до систематичного навчання (Л. А. Венгер, Л. З. Виготський, У. У. Давидов, А. У. Запорожець, Є. Кравцова, А. А. Люблінська та інших.), під готовністю мається на увазі складне освіту, у тому числі компоненти, що впливають успішність обучения.

Готовність до школи передбачає наявність певних компонентів: розвиток всіх видів діяльності дітей (предметної, ігровий, трудовий, образотворчої,

конструктивної), які забезпечують у єдності розвиток всіх внутрішніх сил дошкільнят – мислення, вольових якостей, почуттів, творчих можливостей, промови, і навіть засвоєння етичних і вироблення моральної поведінки. Тому першочерговим турботою батьків має бути всебічний розвиток дитину поруч із допомогою спеціальних занять, т. е. навчання, яке організують у ній мами й папи. Але така навчання має бути педагогічно вірно організовано, щоб забезпечити справжнє розвиток виробництва і належний темп. Навчання бути які розвивають, т. е. містити обліку вікових особливостей розвитку, на формуванні та використанні властивих саме даному віку видів діяльності, зі опорою на пізнавальні можливості дитини. Велике значення мають також посиленість висунутих перед дитиною практичних і пізнавальних завдань і послідовність їх пред'явлення, правильний вибір дидактичних ігор, прийомів і коштів збагачення трудового і морального досвіду; звернення до таких джерелам інформації, як дитяча література, кіно, театр, радіо, телебачення.

Знання, вміння, навички, якими необхідно володіти дитині, повинні даватися їй немає в розрізненому вигляді, а визначеною системою. Нині є дуже багато літератури, що допомагає батькам у цьому. З іншого боку, батьки можуть звернутися по пораду, допомогою до вихователю дитячого саду, вчителю молодших класов.

У дошкільному віці час прояви спеціальних здібностей ще настало, і тому батьки мають створювати передумови які б розкриття цих способностей.

А сучасні вимоги про дітей, які у школу розуміють наявність в дитини як здібностей, а й певних знань, умінь, навичок. Насамперед в дитини може бути певний запас відомостей про навколишній світ, про явища природи, предметах та його властивості, людей та його природі, норми поведінки. Розвиток образного мислення допомагає дитині виділяти суттєві закономірності у різноманітних галузях життя. Вища форма цього мислення в старших дошкільнят дозволяє вийти з елементарних уявленнях про світ до засвоєння систематизованих наукових знань, що дає школа. Ці знання носять іншій характері і від розрізнених поглядів на різні аспекти дійсності, які

зазвичай одержує ребенок-дошкольник, не збігаються з його невеликим «життєвим» досвідом. І саме батьки мають підготувати дитину до переходу нові, більш високий щабель обучения.

У, що надходить школу, може бути розвинений і належному рівні естетичний смак. Шлях у світ прекрасного починається дуже рано, й тут першорядне роль належить сім'ї.

Краса в усьому, що оточує дитини вдома, підтримує в нього радість, відчуття впевненості, зміцнює повагу та прихильність до батькам, змушує пишається ними, сприяє створенню рівних відносин в сім'ї.

Естетичний смак розвивається і під час привернути увагу дитини явищ повсякденні, до предметів, оточенню побуту. У розвитку естетичного самку, сприйнятливості велике значення має тут рада, пояснення старших. Вони допомагають дитині з'ясувати, що заслуговує позитивної оцінки, що осуду. У цих оцінках батьки мають бути дуже обережні, оскільки навіть побіжну зауваження стає вирішальним в формуванні смаків та схильностей.

Сім'я також є основним джерелом емоційної підтримки дитини у процесі підготовки до школи. Особливо це важливо для дітей, які зазнали психоемоційних навантажень, пов'язаних із нестабільною ситуацією в країні, переміщенням або втратами. Турботливе, чуйне ставлення, регулярне спілкування, спільне дозвілля та участь батьків у підготовці до навчання сприяють формуванню у дитини впевненості у собі, бажання вчитися та позитивного ставлення до школи як до безпечного середовища.

Окрім цього, родинне середовище може виконувати або, навпаки, не виконувати навчальну функцію, що безпосередньо впливає на інтелектуальну готовність дитини. Наявність у родині традиції читання, навчальних ігор, стимулювання пізнавального інтересу, доступ до розвивального середовища значною мірою визначають рівень загального розвитку дошкольника.

Проте для сімей із числа внутрішньо переміщених осіб важливими чинниками стають не лише готовність підтримувати дитину, але й власні психоемоційні, економічні та соціальні ресурси. Труднощі, пов'язані з

переїздом, втратою житла, роботи, соціальних зв'язків, можуть обмежувати здатність батьків забезпечити повноцінну підготовку дитини до школи. У таких випадках особливо важливою є підтримка з боку фахівців дошкільної освіти, соціальних служб і громадських організацій.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукових джерел дозволив з'ясувати, що готовність дитини до шкільного навчання є складним, багатокомпонентним утворенням, яке включає фізіологічну, інтелектуальну, емоційно-вольову, соціальну та мотиваційну готовність. Успішне входження дитини в нову соціальну ситуацію розвитку – навчання в школі – значною мірою залежить від сформованості всіх складових цієї готовності. Особливу увагу в процесі підготовки дітей до школи слід приділяти дітям з сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), адже на їхній розвиток впливають стресові фактори, зміна середовища проживання, соціальна дезадаптація. Такі діти можуть потребувати додаткової психологічної підтримки, індивідуального підходу та залучення фахівців до процесу підготовки до школи.

Важливу роль у формуванні шкільної готовності відіграє родина. Саме в сім'ї закладаються перші уявлення про навчання, формується мотивація до пізнання, відчуття безпеки та емоційної стабільності. Для дітей з родин ВПО участь батьків у підготовці до школи набуває особливого значення, оскільки забезпечення психологічного комфорту і підтримки є вирішальними умовами адаптації до нового етапу життя. Формування готовності дитини до шкільного навчання має комплексний характер і потребує злагодженої взаємодії батьків, педагогів і психологів, особливо в умовах соціальної вразливості, спричиненої внутрішнім переміщенням.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

2.1. Методичне забезпечення емпіричного дослідження

Метою емпіричного дослідження стало вивчення особливостей психологічної готовності дітей з родин внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до навчання у школі. Зокрема, дослідження спрямовано на виявлення рівнів розвитку основних компонентів готовності: мотиваційного, емоційно-вольового, інтелектуального та соціального.

Завдання дослідження:

1. Визначити психолого-педагогічні параметри готовності дитини до навчання в школі.
2. Провести комплексну діагностику психологічної готовності дітей з родин ВПО до шкільного навчання.
3. Проаналізувати рівень розвитку мотиваційної, інтелектуально-пізнавальної, емоційно-вольової та соціально-психологічної сфер у дітей.
4. Встановити можливі впливи соціального середовища, сімейного досвіду та умов проживання на рівень готовності до школи.
5. Надати загальну характеристику результатів діагностики та зробити висновки щодо подальших напрямів психолого-педагогічної підтримки дітей з родин ВПО на етапі підготовки до шкільного навчання.

Для досягнення поставленої мети було обрано комплекс психодіагностичних методик, адаптованих до вікових особливостей старших дошкільників (6-7 років). Добір методик зумовлений необхідністю комплексного підходу до оцінки психологічної готовності до шкільного навчання та врахування особливостей розвитку дітей з сімей ВПО.

За основу були взяті та сформовані основні критерії дослідження психологічної готовності дітей до навчання в школі:

1. Загальний фізичний розвиток: нормальна вага, зріст, обсяг грудей, м'язовий тонус, пропорції, шкірний покрив та інші показники, що відповідають нормам фізичного розвитку хлопчиків і дівчаток 6-7-літнього віку в країні. Стан зору, слуху, моторики (особливо дрібних рухів кистей рук і пальців). Стан нервової системи дитини. Загальний стан здоров'я.

2. Рівень мотиваційної готовності до навчання.

3. Володіння прийомами розумової діяльності, що припускає визначений рівень розвитку пізнавальних процесів дитини. Це диференціація сприйняття, що дозволяє спостерігати предмети і явища, виділяти в них ті або інші властивості і сторони, володіння логічними операціями, способами осмисленого запам'ятовування матеріалу.

4. Прояв самостійності, який можна розглядати як прагнення шукати способи рішення і пояснення всього нового і дивного, спонукання застосовувати різні шляхи, давати різні варіанти рішень, обходитися в практичній діяльності без сторонньої допомоги.

5. Сформованість у дітей бажання і звички трудитися для себе й інших, усвідомлення відповідальності і важливості виконуваного доручення.

6. Уміння працювати в колективі, рахуватися з інтересами і бажаннями товаришів, володіти навичками спілкування з однолітками і дорослими.

З метою комплексного аналізу психологічної готовності дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі було використано поєднання якісних і кількісних методів дослідження. Основна увага приділялася оцінці психосоціальної, мотиваційної, інтелектуально-пізнавальної, емоційно-вольової та соціальної сфер розвитку дитини. У таблиці 2.1 представлено параметри дослідження та відповідне методичне забезпечення, що дало змогу повноцінно дослідити рівень готовності дітей до шкільного навчання, враховуючи як загальні тенденції, так і індивідуальні особливості розвитку кожної дитини.

Таблиця 2.1

Основні параметри діагностики психологічної готовності до навчання в школі

п/н	Параметри	Методики
1	Оцінка психосоціальної зрілості дитини	Діагностична бесіда з вихователями і батьками, біографічний метод.
2	Діагностика мотиваційної готовності до навчання	Діагностична бесіда. Методика «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика»
3	Особливості розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери дитини	Тест інтелекту Векслера. Методика «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика»
4	Особливості емоційно-вольової сфери особистості дитини	Карта спостереження Д.Скотта. Проективний тест «Неіснуюча тварина».
5	Особливості міжособистісних стосунків дитини, оцінка соціально-психологічної готовності до навчання	Карта спостереження Д. Скотта. Діагностична бесіда.

Застосування комплексу цих методик надало можливість здійснити багатосторонню оцінку психологічної готовності дітей до навчання в школі, враховуючи специфіку досвіду переміщення та соціальної адаптації, характерну для дітей із сімей ВПО, а саме:

1. Оцінка психосоціальної зрілості дитини здійснювалася на основі діагностичної бесіди з вихователями і батьками, а також біографічного методу. Це дозволило отримати цілісне уявлення про соціальні умови життя дитини, її адаптацію до нових умов, рівень самостійності та емоційної стабільності.

2. Діагностика мотиваційної готовності до навчання проводилася за допомогою діагностичної бесіди та методики «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика», що дозволила оцінити рівень внутрішньої готовності дитини до навчального процесу, наявність або відсутність навчальних мотивів, інтересу до школи.

3. Вивчення особливостей розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери включало застосування тесту інтелекту Векслера для дітей, а також методики Керна-Йєрасика. Такий підхід дав змогу оцінити розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, мовлення й загального інтелектуального рівня.

4. Дослідження емоційно-вольової сфери відбувалося за допомогою карти спостереження Д. Скотта, проективного тесту «Неіснуюча тварина» і тесту Керна-Йєрасика. Особлива увага приділялася емоційній стабільності, здатності до саморегуляції, вольовим зусиллям, а також особливостям емоційного реагування дитини на нові умови.

5. Аналіз міжособистісних стосунків та оцінка соціально-психологічної готовності до навчання здійснювався на основі карти спостереження Д. Скотта, діагностичної бесіди з дорослими, що взаємодіють із дитиною. Це дозволило виявити рівень комунікативної компетентності, сформованість навичок взаємодії з однолітками й дорослими.

В процесі діагностичної бесіди з дитиною, батьками і вихователями одержуються відомості про загальні представлення дитини, про його здатності орієнтуватися в простих життєвих ситуаціях, про положення в родині. Бесіда необхідна для встановлення контакту з дитиною, створення атмосфери довіри в процесі обстеження.

Незалежно від успіхів дитини, подається їй позитивні, схвальні оцінки, підбадьорюють її. Краще заздалегідь знати склад родини, наявність або відсутність кого-небудь з батьків. Бесіда, спрямована на визначення «внутрішньої позиції школяра», включає питання, що непрямим чином допомагають визначити наявність пізнавальної і навчальної мотивацій у дитини, а також культурний рівень середовища, у якій вона росте. Останнє має істотне значення для розвитку пізнавальної потреби, а також особистісних особливостей, що сприяють або, навпаки, що перешкоджають успішному навчанню в школі. По закінченню бесіди аналізується вся інформація, отримана при відповідях на питання, особлива увага звертається на контрольні питання [43].

Для діагностики загальної готовності до навчання в школі застосовується методика «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика». Виконання завдань цієї методики жадає від дитини виявити вольове зусилля при виконанні не дуже цікавої роботи, виконувати завдання у

формі наслідування зразкові. Здатності дитини до такого роду діям важливі для оволодіння навчальною діяльністю. Важливо також у процесі виконання такого роду завдань виявлення особливостей тонкої моторики кисті руки, рухової координації. Завдяки цьому можна не тільки прогнозувати успішність оволодіння навичками письма і малюнка, але і зробити висновок (орієнтований) про розвиток у дитини здатності до саморегуляції і керування своєю поведінкою у цілому [42].

Для діагностики інтелектуально-пізнавальної діяльності було застосовано тест інтелектуального розвитку Векслера (для дітей). Тест Векслера спирається на ієрархічну теорію інтелекту, оцінює загальний генеральний фактор інтелекту, а також вербальний і невербальний інтелект. Тест дозволяє діагностувати не тільки рівень інтелекту, а й характер розумової неповноцінності. Вибір тесту обумовлений тим, що він виявляє не тільки показники інтелектуальності, але й дозволяє діагностувати окремі пізнавальні процеси [5, с. 44].

Для діагностики соціально-психологічної і емоційно-вольової готовності до навчання застосовується карта спостереження Д. Скотта, в основу якої закладена фіксація різних форм поведінки дитини, об'єднаних в 16 факторів-синдромів: недовіра до нових людей, депресія, ухід в себе, тривожність по відношенню до дорослих, ворожнеча по відношенню до дорослих, тривога по відношенню до дітей, недостатність соціальної нормальності, ворожнеча до дітей, невгамовність, емоційна напруга, невротичні симптоми, несприятливі умови середовища, сексуальний розвиток, розумова відсталість, хвороби та органічні порушення, фізичні дефекти. Спостереження за поведінкою дитини здійснюється на протязі тижня і карта заповнюється як батьками дитини і класним керівником, так і шкільним психологом під час навчальної діяльності [16].

Дослідження проводилось у дошкільному закладі, де навчаються діти з родин ВПО. Вибірка дослідження складала дві групи дітей 5-6 років, які повинні восени піти до школи. Першу групу складала 15 осіб, які постійно

відвідували дитячий садок, з них 10 дівчаток та 5 хлопчиків. Другу групу складали 15 осіб, які не відвідували дитячого садка і виховувалися вдома, 10 дівчаток та 5 хлопчиків.

Дослідження відбувалося індивідуально або в малих групах у комфортному та знайомому для дитини середовищі, з дотриманням етичних принципів дослідницької діяльності. Перед початком дослідження було отримано інформовану згоду від батьків (законних представників) дітей. Усі результати використовувались виключно в узагальненому вигляді, без розголошення особистих даних.

Отримані результати дозволили сформулювати уявлення про актуальний рівень психологічної готовності дітей до навчання у школі, а також виявити специфіку проявів окремих компонентів у дітей з досвіду переміщення внаслідок воєнних дій.

У межах емпіричного дослідження психологічної готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до шкільного навчання було визначено комплекс психодіагностичних методик, які дозволяють цілісно оцінити основні компоненти готовності: мотиваційний, інтелектуально-пізнавальний, емоційно-вольовий та соціально-психологічний. Методики дібрано з урахуванням вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, специфіки їхнього життєвого досвіду та впливу стресогенних чинників, пов'язаних із переміщенням.

Обрані методи – діагностична бесіда, спостереження, тестові завдання, проєктивні техніки – дозволяють комплексно дослідити як індивідуальні особливості дитини, так і її соціальний досвід, а також виявити потенційні труднощі в адаптації до умов шкільного навчання. Наступний підрозділ буде присвячено аналізу результатів емпіричного дослідження та інтерпретації отриманих даних.

2.2. Аналіз результатів діагностики готовності дітей до навчання в школі

У результаті проведеного емпіричного дослідження за допомогою обраного комплексу психодіагностичних методик було проаналізовано рівень психологічної готовності дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб до шкільного навчання. Загалом було охоплено 30 дітей дошкільного віку, а саме дітей 5-6 річного віку, 15 дітей, які відвідують дошкільний заклад і 15 дітей, які не відвідують та що перебувають у різних соціальних та емоційних умовах, характерних для сімей, які пережили внутрішнє переміщення.

1. Оцінка психосоціальної зрілості дитини була досліджена за допомогою діагностичної бесіди за методикою Н. Гуткіної, спрямованої на виявлення основного компонента мотивації (пізнавальний або ігровий).

Діагностична бесіда за методикою Н. Гуткіної [14; 43] спрямована на визначення «внутрішньої позиції школяра», включає питання, що непрямым чином допомагають визначити наявність пізнавальної і навчальної мотивацій у дитини, а також культурний рівень середовища, у якій вона росте. Останнє має істотне значення для розвитку пізнавальної потреби, а також особистісних особливостей, що сприяють або, навпаки, що перешкоджають успішному навчанню в школі.

Основні цілі методики:

- 1) виявлення об'єму знань про навколишній світ;
- 2) виявлення особливостей кількісного і якісного словарного запасу;
- 3) сформованість мотивів навчальної діяльності;
- 4) ступінь емоційної орієнтації і комунікативної готовності;
- 5) рівень пізнавальної активності.

Завдяки бесіді можна оцінити не лише наявність загальних знань про навколишній світ, а й особливості мовленнєвого розвитку, здатність до вираження власних думок, рівень соціальної зрілості, а також навчальну мотивацію. Методика передбачає відкриті запитання, що розкривають, як дитина сприймає школу, навчання, вчителя та сам процес соціалізації в новому

середовищі. Особливу увагу в процесі дослідження було приділено таким критеріям, як словниковий запас, пізнавальна активність, емоційна орієнтованість та мотиваційні установки щодо навчання.

Результати дослідження за даною методикою представлено в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Розподіл дітей в залежності від домінування мотивації
(за кількістю осіб)

Вибірка	Діти з домінуванням пізнавального мотиву	Діти з домінуванням ігрового мотиву
Група дітей, що відвідували дитсадок	12	3
Група дітей, що не відвідували дитсадок	6	9

2. Мотиваційної готовності дітей до шкільного навчання. Даний параметр досліджувався за допомогою діагностичної методики «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика», яка спрямована на оцінку ступеня мотивації дитини до навчання та її ставлення до шкільної діяльності. Методика допомагає виявити рівень готовності дітей сприймати навчальний процес, а також їхню емоційну налаштованість на школу. Зокрема, тест дозволяє з'ясувати, наскільки дитина зацікавлена у навчанні, наскільки вона здатна до концентрації уваги, самостійної роботи та підтримки дисципліни в навчальному середовищі.

Особливу увагу було приділено порівнянню дітей, які відвідували дошкільний заклад, і тих, хто не мав такого досвіду. Результати зображенні на рис. 2.1. свідчать про значущі відмінності у структурі мотивації:

– серед дітей, які відвідували дитячий садок, домінує пізнавальний мотив – 76 %, що свідчить про високий рівень готовності та зацікавленості у навчальному процесі. Ці діти мають розвинене бажання пізнавати нове, брати активну участь у навчальній діяльності та адаптовані до структурованих форм роботи;

– для дітей, які не відвідували дитячий садок, провідним є ігровий мотив – 56%, а пізнавальний мотив проявляється лише у 44 % випадків. Це може свідчити про менш сформовану мотивацію до навчання, а також про те, що ці діти переважно сприймають шкільну діяльність як гру, а не як серйозну навчальну задачу.

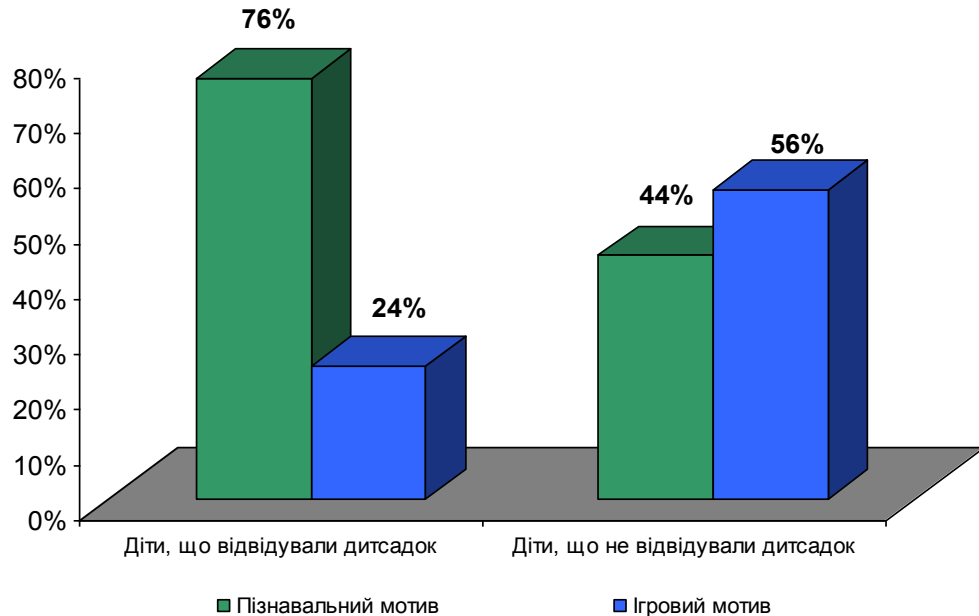

Рис. 2.1. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які відвідували і не відвідували дитсадок (в % від опитаних)

Відвідування дитячого садка має позитивний вплив на формування пізнавальної мотивації дітей, що є ключовим фактором успішної адаптації до шкільного навчання. Діти, які не мали дошкільної освіти, потребують додаткової підтримки для розвитку мотивації до навчання і формування позитивного ставлення до школи.

Порівняльний аналіз мотивацій за статевою ознакою дозволяє зробити припущення щодо необхідності індивідуального підходу в адаптаційній роботі з дітьми різної статі, враховуючи їхні особистісні особливості та домінуючі інтереси. Результати представлені на рис. 2.2 (пізнавальні мотиви) та рис. 2.3 (ігрові мотиви), де можна побачити гендерний розподіл рівня сформованості

мотивацій у дітей, що мали попередній досвід соціалізації в умовах дитячого садка.

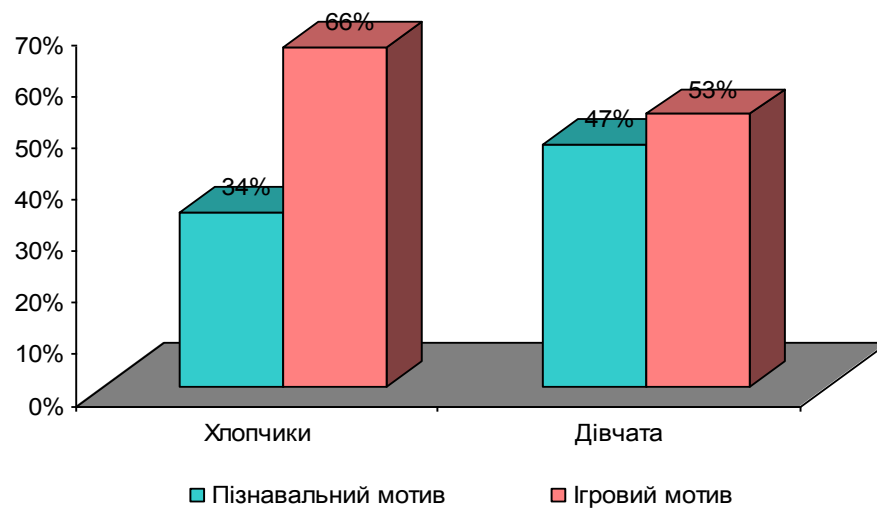

Рис. 2.2. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які відвідували дитячий садок в залежності від статі

Згідно з отриманими даними, у хлопчиків пізнавальний мотив виявлено у 34 % випадків, тоді як ігровий мотив переважає і становить 66 %. У дівчаток пізнавальний мотив виявлено у 47 % випадків, а ігровий у 53 %. Така різниця свідчить про те, що дівчатка демонструють дещо вищий рівень мотивації до пізнавальної діяльності, що є важливим індикатором їхньої готовності до навчання в школі. Ігровий мотив переважає в обох статевих групах, що може свідчити про необхідність збереження ігрових елементів у навчальному процесі, особливо для хлопчиків, які більш схильні до активної, рухової діяльності. Врахування цих особливостей у підготовці дітей до школи допоможе краще адаптувати педагогічні підходи та сприяти більш ефективній мотивації до навчання.

Було проаналізовано особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які не відвідували дитячий садок, залежно від статі. Результати свідчать про значні відмінності між хлопчиками та дівчатками у мотиваційній готовності до навчання (Рис. 2.3).

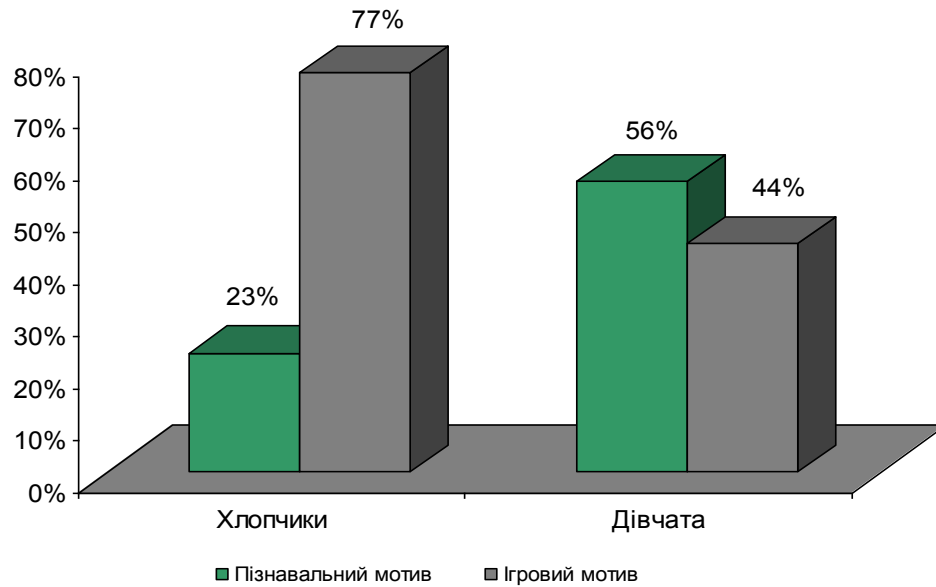

Рис. 2.3. Особливості розподілу провідних мотивів серед дітей, які не відвідували дитячий садок в залежності від статі

Серед хлопчиків, які не відвідували дитячий садок, переважає ігровий мотив – він становить 77 %, тоді як пізнавальний мотив виявлено лише у 23 % дітей цієї групи. Такий розподіл вказує на те, що хлопчики значною мірою орієнтовані на ігрову діяльність, що може свідчити про низьку мотиваційну готовність до шкільного навчання та потребу у додатковій підтримці під час адаптації до навчального процесу.

У дівчаток, які не відвідували дитячий садок, ситуація є протилежною: пізнавальний мотив переважає і становить 56 %, а ігровий 44 %. Це свідчить про те, що дівчатка цієї групи мають відносно вищий рівень мотивації до навчальної діяльності, незважаючи на відсутність дошкільного досвіду. Такий результат може бути пов'язаний з особливостями соціалізації та сімейного оточення, яке формує інтерес до пізнання.

Таким чином, аналіз мотиваційних мотивів серед дітей, які не відвідували дитячий садок, демонструє важливість врахування статевих особливостей при плануванні заходів з підготовки дітей до школи, особливо для підтримки хлопчиків з переважанням ігрової мотивації.

3. Особливості розвитку інтелектуально-пізнавальної сфери дитини.

Для діагностики інтелектуально-пізнавальної діяльності був застосований тест інтелектуального розвитку Векслера (для дітей). Тест Векслера спирається на ієрархічну теорію інтелекту, оцінює загальний генеральний фактор інтелекту, а також вербальний і невербальний інтелект. Тест дозволяє діагностувати не тільки рівень інтелекту, а й характер розумової неповноцінності. Вибір тесту обумовлений тим, що він виявляє не тільки показники інтелектуальності, але й дозволяє діагностувати окремі пізнавальні процеси.

Незважаючи на те, що тест призначений для визначення індивідуальних показників коефіцієнту інтелектуальності, в даній роботі ми спробували виділити середні показники як за окремими субтестами, так і за показниками вербального і невербального інтелекту в двох групах досліджуваних. Результати представлені в таблицях 2.3 та 2.4.

Таблиця 2.3

Результати діагностики інтелектуально-пізнавальної сфери дітей, які відвідували дитсадок (тест Векслера)

Вербальний інтелект			Невербальний інтелект		
№	Субтест і оцінка за шкалою		№	Субтест і оцінка за шкалою	
1.	Загальна обізнаність	16	7.	Завершення картинок (зорове сприйняття, спостережливість)	16
2.	Загальна тямущість (здатність до суджень)	15	8.	Послідовність картинок (синтез, розуміння ситуації)	5
3.	Арифметичний (концентрація уваги, легкість оперування числовим матеріалом)	11	9.	Субтест кубиків Косса (сенсомоторна координація, синтез)	13
4.	Знаходження схожості (оперування поняттями, класифікація, порівняння, абстрагування)	16	10.	Складення фігур (сенсомоторна координація, синтез)	10
5.	Словник (вербальний досвід)	16	11.	Кодування (зорово-рухові навички)	15
6.	Відтворення цифрових рядів (оперативна пам'ять і увага)	14	12.	Лабіринти (перцептивні здібності)	10
Вербальна оцінка		88	Невербальна оцінка		69
Вербальний КІ		129	Невербальний КІ		111
Повний коефіцієнт інтелектуальності					123

Результати діагностики інтелектуально-пізнавальної сфери дітей, які не відвідували дитсадок (тест Векслера)

Вербальний інтелект			Невербальний інтелект		
№	Субтест і оцінка за шкалою		№	Субтест і оцінка за шкалою	
1.	Загальна обізнаність	14	7.	Завершення картинок (зорове сприйняття, спостережливість)	18
2.	Загальна тямущість (здатність до суджень)	12	8.	Послідовність картинок (синтез, розуміння ситуації)	8
3.	Арифметичний (концентрація уваги, легкість оперування числовим матеріалом)	10	9.	Субтест кубиків Косса (сенсомоторна координація, синтез)	16
4.	Знаходження схожості (оперування поняттями, класифікація, порівняння, абстрагування)	12	10.	Складення фігур (сенсомоторна координація, синтез)	14
5.	Словник (вербальний досвід)	12	11.	Кодування (зорово-рухові навички)	18
6.	Відтворення цифрових рядів (оперативна пам'ять і увага)	12	12.	Лабіринти (перцептивні здібності)	13
Вербальна оцінка		72	Невербальна оцінка		87
Вербальний КІ		10 9	Невербальний КІ		121
Повний коефіцієнт інтелектуальності					118

Виходячи з даних методики, значних розбіжностей в КІ обох груп не виявлено, хоча є деякі відмінності у показниках вербального і невербального інтелекту. Так, в групі дітей, які відвідували дитсадок переважає показник вербального інтелекту, що свідчить про певну дидактичну підготовленість дітей за рахунок навчально-виховних програм дошкільного закладу. Відзначаються гарна довготривала і короткотривала пам'ять, розвинене логічне мислення, увага і візуальна перцепція. Слід приділити увагу на слабкий синтез невербального матеріалу. У дітей, які не відвідували дошкільний заклад, переважає спостережливість, синтез, сенсомоторна координація, розуміння ситуації, що свідчить про наявність розвинутого практичного інтелекту, який пов'язаний з обізнаністю в життєвих обставинах.

Коефіцієнт інтелектуальності дітей не виходить за рамки середньостатистичної норми, що свідчить про відповідність розумового

розвитку віковій нормі. За результатами тесту порушень інтелектуально-пізнавальної сфери не виявлено.

Методика «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Йєрасика» (в модифікації В. Сафріна) спрямована на виявлення рівня готовності до навчання в школі дітей 6 років. Вона представляє з себе сім основних завдань тесту Керна-Йєрасика (малювання людини, змальовування написаного тексту, змальовування групи крапок, малювання під диктовку, відтворення слів на слух, визначення довжини слова, вирішення арифметичних завдань). За показниками методики виділяють наступні рівні готовності до школи.

Таблиця 2.5

Показники рівня готовності до школи за методикою Керна-Йєрасика

Рівень готовності до школи	Сума балів	Примітки
Дуже високий	34-36	Може вчитися в 2-му класі
Високий, норма	30-33	Після додаткової підготовки в 2-му класі
Вище середнього	23-29	1 клас
Середній	18-23	1 клас
Нижче середнього	14-17	1 клас
Низький	11-13	Після додаткового навчання – 1 клас
Дуже низький	8-10	Не рекомендується
Відхилення в розвитку	1-7	Рекомендується лікування

Також було проведено порівняльний аналіз рівня шкільної зрілості дітей, що дозволяє оцінити загальний рівень готовності дитини до навчання в школі за кількома параметрами. У табл. 2.6 та на рис. 2.4. подано середні значення отриманих показників у двох експериментальних вибірках. Це дає змогу виявити відмінності у підготовленості дітей залежно від умов їх попереднього соціального досвіду.

Таблиця 2.6

Рівень готовності до школи за методикою Керна-Йєрасика

Вибірка	Середній бал	Рівень готовності до школи
Група дітей, що відвідували дитсадок	23,1	Вище середнього
Група дітей, що не відвідували дитсадок	18,5	Середній

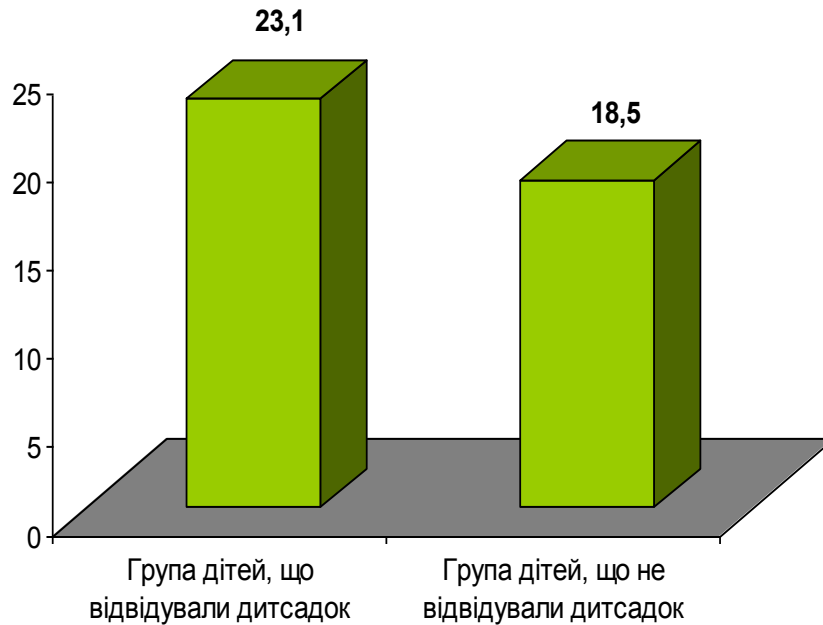

Рис. 2.4. Рівень готовності до школи за методикою Керна-Йерасика

Виходячи з результатів методики Керна-Йерасика, діти, які відвідували дитсадок, мають більш високі показники за рівнем підготовленості до навчання в школі (рівень вище середнього), але розбіжності між двома групами досліджуваних не досить значні. Слід однак відзначити, що в групі дітей, які не відвідували дитсадок, відзначено 1 дитина, яка має бали нижче середнього і 1 дитина, яка потребує додаткового навчання (дані досліджувані діти з неблагополучних сімей з низьким матеріальним становищем, мають певні психологічні проблеми).

В загалі, слід зазначити, що, незважаючи на розбіжності в переважанні домінуючого мотиву провідної діяльності дітей (пізнавального або ігрового), рівень готовності до школи не має значних статистичних розбіжностей, що вказує на вплив інших факторів щодо психологічної готовності до школи (можливо пов'язаних з психологічними і психічними особливостями особистості дітей, психологічною атмосферою в родині ніж з домінуючим мотивом діяльності). Виявлення цих факторів може бути метою подальшого дослідження особливостей психологічної готовності дітей до навчання в школі в сучасних умовах модернізації суспільства.

4. Особливості емоційно-вольової сфери особистості дитини.

Емоційно-вольова готовність є важливою складовою загальної психологічної готовності дитини до навчання в школі, оскільки саме вона забезпечує здатність дитини долати труднощі, регулювати емоції, концентрувати увагу та проявляти наполегливість у виконанні навчальних завдань. Для діагностики цього компонента було використано проєктивну методику «Неіснуюча тварина», яка дає змогу непрямим шляхом виявити особливості емоційного стану, рівень тривожності, агресивності, самооцінку, а також окремі аспекти вольової сфери.

Ця методика базується на принципі проєкції внутрішнього емоційного світу дитини на малюнок фантастичної істоти. У процесі дослідження дітям пропонувалося намалювати тварину, якої не існує в реальному світі, та дати їй назву. Надалі аналізувалися особливості зображення за низкою психологічних критеріїв.

Для спрощення обробки й інтерпретації результатів, малюнки оцінювалися за десятьма основними симптомокомплексами, що відповідають за певні елементи емоційної та вольової сфери дитини. Ці симптомокомплекси розроблені на основі стандартизованої методики, адаптованої до вікових особливостей старших дошкільників. Оцінка за кожним критерієм дозволяє сформувати цілісну картину емоційного фону дитини, її самооцінки, рівня внутрішньої стабільності, а також здатності до контролю поведінки й емоцій у шкільному середовищі.

Отримані результати відображенні в таблиці 2.7. та на рисунку 2.5. Саме вони дали змогу виявити типові тенденції емоційно-вольового розвитку дітей, що відвідували і не відвідували дошкільні навчальні заклади, а також простежити вплив соціального досвіду на формування внутрішньої врівноваженості, самоконтролю та адаптивності в умовах нової соціальної ситуації розвитку – початку шкільного навчання.

Таблиця 2.7

Особливості емоційно-вольової сфери особистості дітей (за результатами проєктивної методики «Неіснуюча тварина» в середніх показниках)

№	Симптомокомплекси	Діти, які відвідували дошкільний заклад	Діти, які не відвідували дошкільний заклад
1.	Невпевненість в собі, низька самооцінка, нерішучість	5,6	8,9
2.	Агресивність	4,7	10,6
3.	Тривожність	7,7	12,8
4.	Висока самооцінка, невдоволення визнанням з боку оточення	11,3	10,1
5.	Страхи, опасання, недовіра до оточення	6,5	13,6
6.	Демонстративність	8,8	9,6
7.	Захисні реакції, відчуття загрози	5,4	9,7
8.	Конформність, залежність від оточення	9,7	7,3
9.	Імпульсивність, енергійність в поведінці	6,4	10,4
10.	Шизоїдність, ухід в себе	1,1	2,3

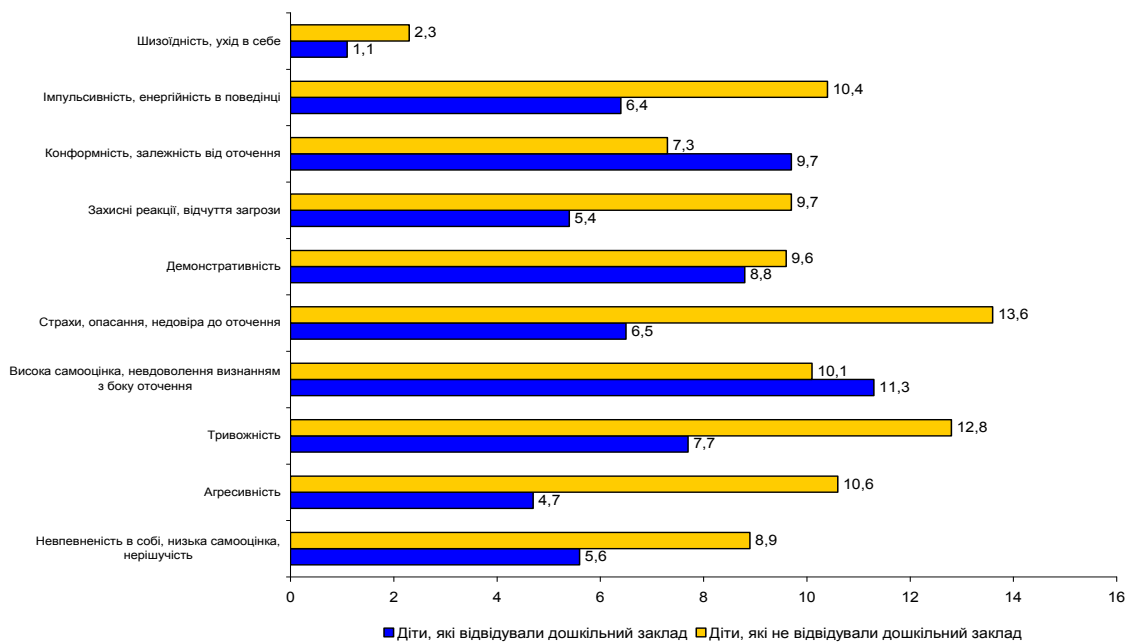

Рис. 2.5. Особливості емоційно-вольової сфери особистості дітей (за результатами проєктивної методики «Неіснуюча тварина» в середніх показниках)

За результатами методики можна зробити певні висновки щодо проявів емоційно-вольової сфери дітей обох груп. Так, у дітей, що відвідували дошкільний заклад домінуючими, симптомокомплексами, які визначають особливості емоційно-вольової готовності до навчання в школі, виступають: висока самооцінка, невдоволення визнанням з боку оточення, конформність, залежність від оточення, демонстративність і тривожність. Виявлені особливості пов'язані з типом поведінки, яка орієнтована на досягнення, високі домагання і тривожність, що пов'язана з очікуванням невдачі. Це в подальшому може призвести до шкільної дезадаптації по типу тривожно-депресивних реакцій, а у випадку невдач у досягненнях – до агресивно-захисних реакцій. Саме тому, для даної групи дітей необхідний комплекс корекційно-розвивальних заходів в емоційно-вольовій сфері особистості, особливо в сфері спілкування, співвіднесення власних можливостей і реальних обставин.

Показники в групі дітей, які не відвідували дошкільний заклад суттєво вищі ніж в іншій групі, що свідчить про наявність психологічних проблем саме в сфері емоційно-вольової регуляції поведінки. Найбільш високі показники за наступними симптомокомплексами: страхи, опасання, недовіра до оточення, тривожність, агресивність, імпульсивність, енергійність в поведінці. Такі змістовні характеристики свідчать про недостатній рівень емоційно-вольової готовності до школи, що в подальшому може призвести до агресивно-захисного, гіперактивного типу дезадаптивної поведінки в школі, серед проявів якої відзначаються: конфліктність з однолітками і дорослими (батьками і вчителями), асоціальність і некерованість поведінки, недотримання соціальних норм, гіперактивність, підвищена збуджуваність, невгамовність. Можна припустити, що саме недостатній рівень емоційно-вольової готовності до школи впливає на зниження загальної (психологічної) готовності в даній групі дітей.

5. Особливості міжособистісних стосунків дитини, оцінка соціально-психологічної готовності до навчання.

Соціально-психологічна готовність до шкільного навчання охоплює сформованість навичок ефективної взаємодії з однолітками й дорослими, здатність до роботи в колективі, прийняття правил соціальної поведінки, а також наявність базових поведінкових стратегій, необхідних для адаптації до нової соціальної ролі школяра. Одним із ключових аспектів цієї готовності є особливості міжособистісних стосунків, які формуються у дитини на етапі дошкільного віку.

Для вивчення вказаних характеристик у рамках дослідження було застосовано карту спостереження Д. Скотта, яка дозволяє здійснити комплексну оцінку соціальної поведінки дитини в різних ситуаціях взаємодії. Методика включає 16 симптомоконплексів, що відображають як позитивні, так і проблемні аспекти соціального розвитку, зокрема: ступінь контактності, здатність до співпраці, домінантність, схильність до конфліктності, прояви агресії, замкненості, тривожності тощо.

Діагностика проводилася у формі спостереження за поведінкою дітей у типових умовах спілкування (ігрова, навчальна діяльність, вільна активність), що забезпечує природність прояву характеристик та підвищує об'єктивність результатів. За підсумками спостережень було виявлено симптоми переважно в межах перших одинадцяти позицій карти, тоді як симптомокомплекси з 12 по 16 не мали проявів у жодній з досліджуваних груп, що може свідчити про відсутність глибоких девіацій у соціальному розвитку дітей обох вибірок.

Аналіз отриманих результатів дозволив виявити низку характерних особливостей міжособистісної поведінки дітей залежно від умов соціалізації. Так, діти, які відвідували дошкільні заклади, у більшості випадків демонстрували вищий рівень сформованості комунікативних навичок, більшу відкритість до взаємодії, здатність до командної роботи та емоційну стабільність у спілкуванні з однолітками. Натомість серед дітей, які не мали досвіду перебування в колективі однолітків, частіше виявлялися ознаки тривожності, уникнення контактів, труднощі в налагодженні соціальних зв'язків та схильність до відстороненої поведінки. Ці результати підкреслюють

значущість системної дошкільної підготовки для формування соціально-психологічної готовності дитини до навчання в школі.

У таблиці 2.8 та на рисунку 2.6 представлено порівняльний аналіз результатів спостереження за дітьми, які відвідували та не відвідували дошкільний заклад, що дало змогу виокремити як загальні тенденції у формуванні міжособистісних стосунків, так і специфіку соціально-психологічної адаптації у кожній з вибірок.

Таблиця 2.8

Результати спостереження поведінки дітей за методикою
Д. Скотта (середні значення)

№	Фактори	Діти, які відвідували дошкільний заклад	Діти, які не відвідували дошкільний заклад
1.	Недовіра до нових людей	4,7	9,6
2.	Депресія, астения	2,1	3,4
3.	Ухід в себе, замкненість	2,2	3,1
4.	Тривожність по відношенню до дорослих	5,2	9,2
5.	Ворожнеча по відношенню до дорослих	3,4	10,3
6.	Тривога за прийняття ровесниками	6,3	6,8
7.	Асоціальність	2,4	7,3
8.	Конфліктність з дітьми	4,5	9,4
9.	Невгамовність	5,8	9,3
10.	Емоційна напруга	2,0	5,3
11.	Невротичні симптоми	0	1,3

Результати за методикою спостереження Д. Скотта збігаються з результатами проективного тесту «Неіснуюча тварина», підтверджуючи несформованість емоційно-вольової і соціально-психологічної готовності до навчання в школі в групі дітей, які не відвідували дошкільний заклад. До таких проявів можна віднести: несформованість вміння і навичок спілкування і встановлення контакту з дорослими і однолітками, імпульсивність і гіперактивність поведінки, недовіру до інших людей, прояви асоціальності в поведінці і вчинках.

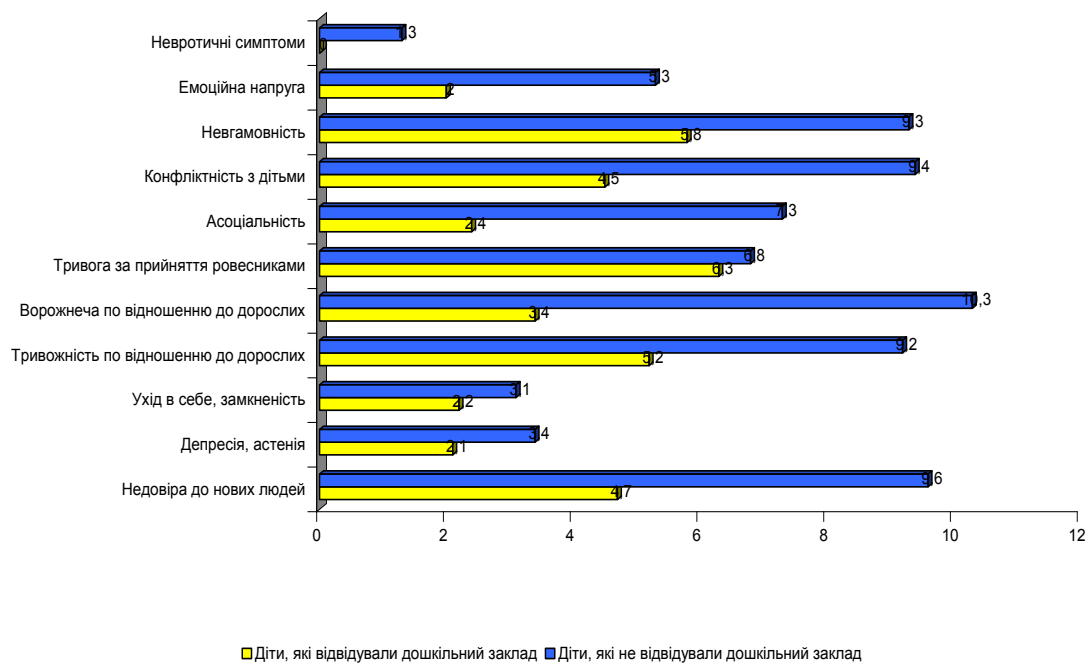

Рис. 2.6. Результати спостереження поведінки дітей за методикою Д. Скотта (середні значення)

Таким чином, результати дослідження свідчать про суттєвий вплив соціального середовища, зокрема досвіду відвідування дошкільного закладу, на рівень готовності дітей до шкільного навчання. Діти, які мали змогу перебувати в організованому освітньому середовищі, демонструють вищі показники мотиваційної та інтелектуально-пізнавальної готовності, що позитивно впливає на їхню адаптацію до шкільного середовища. Разом з тим, діти з родин внутрішньо переміщених осіб, які не мали такого досвіду, потребують цілеспрямованої підтримки як з боку батьків, так і фахівців у сфері дошкільної освіти та соціальної роботи. Особливої уваги заслуговує врахування гендерних відмінностей у формуванні мотиваційної сфери, що має бути відображене в програмах підготовки дітей до школи. Загалом отримані дані підтверджують доцільність системної та індивідуалізованої підготовки дітей до навчання в умовах сучасних соціальних викликів.

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації та програма підвищення психологічної готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі

Результати проведеного емпіричного дослідження свідчать про те, що діти з сімей внутрішньо переміщених осіб мають певні труднощі з адаптацією до шкільного середовища. Ці труднощі часто зумовлені емоційними переживаннями, недостатнім досвідом соціальної взаємодії, розривом з попереднім середовищем та нестабільними життєвими умовами. У зв'язку з цим виникає потреба у комплексному підході до підтримки їхньої підготовки до шкільного навчання.

На основі результатів дослідження та аналізу наукових джерел можна виокремити такі психолого-педагогічні рекомендації:

1. Підвищення психологічної стійкості дитини:
 - залучення до групових ігор та арт-терапевтичних занять, що сприяють емоційному розвантаженню та формуванню відчуття безпеки;
 - проведення психопрофілактичних бесід та тренінгів на розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції;
 - робота з дитячими страхами через казкотерапію, ігрову терапію, проєктивні методики.
2. Формування позитивної мотивації до навчання:
 - використання ігрових форм підготовки до шкільних занять, що дозволяють викликати інтерес до навчальної діяльності;
 - ознайомлення з майбутнім шкільним середовищем через екскурсії до школи, зустрічі з учителями, участь у підготовчих класах;
 - підкреслення позитивних сторін навчання – нових друзів, нових знань, перспективи успіху.
3. Розвиток комунікативних навичок:
 - організація групових занять на розвиток умінь взаємодії з однолітками: рольові ігри, обговорення, вправи на емпатію;

- створення інклюзивного і толерантного мікроклімату в освітньому середовищі (у садочку, центрі, підготовчій групі);

- залучення дітей до спільних заходів, що передбачають співпрацю (свята, міні-проекти, творчі майстерні).

4. Робота з батьками:

- психологічне консультування батьків щодо подолання стресу, налагодження стабільного режиму дня, створення позитивної атмосфери в родині;

- проведення батьківських тренінгів або зустрічей на теми: «Як підготувати дитину до школи», «Позитивна дисципліна», «Підтримка дитини у стресі»;

- мотивація батьків до участі в освітньому процесі та налагодження взаємодії з педагогами.

5. Педагогічна підтримка:

- індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її переживань, досвіду, рівня знань і соціальних навичок;

- діагностико-корекційна робота педагогів у співпраці з психологами щодо розвитку когнітивних процесів (уваги, пам'яті, мислення);

- використання адаптивних методик і поступового ускладнення навчального матеріалу для уникнення перевантаження.

6. Співпраця з соціальними службами та громадськими організаціями:

- налагодження взаємодії з соціальними працівниками, які супроводжують ВПО, для комплексної підтримки дитини та родини;

- участь у програмах НУО та благодійних фондів, що пропонують психологічну допомогу, освітні ресурси, матеріальну підтримку для дітей переселенців.

У сучасних умовах соціальної нестабільності та переселення особливо важливо забезпечити дітям з родин внутрішньо переміщених осіб належну психологічну підтримку для успішного початку шкільного навчання. Психологічна готовність до школи є ключовим фактором адаптації дитини до

нових освітніх та соціальних умов, що впливає на її подальший успіх у навчанні та розвитку.

Нижче представлено програму «Психологічна готовність до школи», спрямовану на формування необхідних психологічних ресурсів у дітей, які допоможуть їм впевнено та з меншим стресом розпочати навчальний процес.

Програма «Психологічна готовність до школи».

Ціль програми – забезпечити всебічну психологічну підготовку дитини з сімей внутрішньо переміщених осіб до початку шкільного навчання, сприяти адаптації до нових умов навчального процесу, розвитку мотивації та позитивного ставлення до школи.

Завдання програми:

1. навчальні:

- підвищення мотивації до шкільного навчання;
- підвищення інтересу до навчання в школі;

2. виховні:

- виховання культури поведінки і спілкування в соціумі.

3. розвиваючі:

- формування навичок довільної регуляції емоцій і поведінки;
- розвиток впевненості в собі;
- розвиток інтелектуальних процесів психіки дитини (мислення, увагу, пам'ять, мова).

- розвиток емоційно-вольової сфери;

- розвиток комунікативних навичок.

Програма складається з семи блоків:

1. Регуляція емоцій поведінки.

Основне завдання – розвиток довільної регуляції діяльності дітей. З одного боку це пов'язано з формуванням довільної уваги, пам'яті і мислення як найважливіших компонентів навчальної діяльності, з іншого боку, з умінням регулювати свою поведінку і емоційний стан. У цьому блоці використовуються розвиваючі завдання та ігри спрямовані на вміння підпорядковувати свою

діяльність і поведінку заданим правилам, вимогам і інструкціям. Вправи, спрямовані на розвиток здатності регулювати свій стан, контролювати прояв емоцій і справлятися з переживаннями. Використовуються вправи на напругу розслаблення, саморегуляцію.

2. Розвиток творчих здібностей.

Основне завдання – розкриття творчого потенціалу дитини, а також підвищення його здатності до нестандартного мислення і поведінки. У програмі використовуються елементи арт-терапії: малювання, аплікація, орігамі, гра з піском – все те, що сприяє розкриттю і прояву його внутрішнього світу, почуттів, переживань, ідей і думок.

3. Підвищення самооцінки і впевненості

Основне завдання – підвищення впевненості, адекватної самооцінки дитини в ситуаціях взаємодії. Використовуються змагальні ігри та творчі завдання, де необхідно виступати перед іншими дітьми, ділитися своїми переживаннями, почуттями і розповісти про себе.

4. Успішне спілкування з однолітками і дорослими

Основне завдання – розвиток комунікативних навичок спілкування дітей і розширення їх досвіду соціальної взаємодії як з однолітками, так і з дорослими. У кожне заняття включаються вправи та ігри, спрямовані на вміння встановлювати стосунки, слухати іншу людину, навчитися пояснювати і відстоювати свою позицію. Ігри спрямовані на вирішення завдання командою: створення спільної побудови, малюнка, постановки.

5. Розвиток інтелектуальної сфери.

Основне завдання – розвиток пам'яті, мислення, уваги, сприйняття дитини. Велика увага приділяється індивідуальній роботі з кожним членом групи, тому при розподілі завдань враховуються індивідуальні особливості кожної дитини. Використовуються завдання на розвиток концентрації, перемикання, розподілу уваги. Пропонуються ігри, спрямовані на розвиток довільної пам'яті і вправи, пов'язані з розвитком форм, операцій і видів мислення.

6. Етикет і розвиток мови.

Основне завдання – розвиток здатності чітко і ясно формулювати свої думки, висловлювати та аргументувати свою точку зору. Використовуються ігри і завдання, де необхідно разом домовитися або обговорити щось, вправи на опис і переказ.

7. Готовність до ролі учня.

Основне завдання – формування у дитини готовності до прийняття нової соціальної позиції (ролі школяра), новим правам і обов'язкам. У цьому блоці використовуються завдання і вправи, які пов'язані з відтворенням шкоільних ситуацій.

Загальна тривалість курсу: 5 місяців, 1 заняття в тиждень.

Тривалість заняття: 30 хвилин.

Вид дитячої групи – група дітей профільна, має постійний склад.

Набір дітей проводиться у вільному порядку з числа внутрішньо переміщених осіб.

Заняття проводяться по групах.

Наповнюваність – до 10 осіб, що дозволяє продуктивно вести як групову, так і індивідуальну роботу з дітьми.

Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, багатогранне, що охоплює всі сфери життя дитини. Одним з важливих аспектів, пов'язаних зі створенням даної програми, є триваючий розвиток особистості дитини і її пізнавальних процесів, що лежать в основі успішної навчальної діяльності в майбутньому.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проведено емпіричне дослідження особливостей психологічної готовності дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб до навчання в школі. На етапі підготовки було підібрано валідний комплекс психодіагностичних методик, що дали змогу всебічно оцінити рівень шкільної

зрілості, інтелектуального розвитку, емоційно-вольової сфери, а також особистісних особливостей майбутніх першокласників.

Аналіз результатів дослідження виявив, що значна частина дітей із сімей ВПО має знижену або недостатню готовність до систематичного шкільного навчання. Найбільш проблемними виявилися такі компоненти, як мотиваційна сфера, емоційна стабільність, рівень комунікативної зрілості та розвиток саморегуляції. Також були зафіксовані труднощі в адаптації до нових соціальних умов і певна затримка в інтелектуальному розвитку порівняно з віковими нормами.

На основі отриманих даних були розроблені психолого-педагогічні рекомендації та програма психологічного супроводу, яка включає розвиток когнітивної сфери, підтримку емоційної стабільності, формування позитивної мотивації до навчання, тренування навичок саморегуляції та соціальної взаємодії. Програма зорієнтована на роботу як з дітьми, так і з батьками та педагогами, що дозволяє створити сприятливе розвивальне середовище для майбутніх школярів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують потребу у спеціалізованій психолого-педагогічній підтримці дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб для забезпечення їх успішної адаптації до умов шкільного навчання та повноцінної інтеграції у соціум.

ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз поняття «готовність дитини до навчання у школі» засвідчив, що цей феномен є цілісним і багатокомпонентним утворенням, яке забезпечує успішний перехід дитини з дошкільного до шкільного періоду розвитку. Готовність до шкільного навчання охоплює комплекс психофізіологічних та особистісно-соціальних характеристик, що визначають здатність дитини адаптуватися до нових вимог освітнього середовища та оволодівати навчальними завданнями на початковому етапі освіти.

У структурі шкільної готовності науковці виокремлюють такі основні компоненти: фізіологічну (соматичне здоров'я, рівень розвитку моторики), інтелектуальну (загальний пізнавальний розвиток, мислення, мовлення, пам'ять), емоційно-вольову (здатність до саморегуляції, довільності поведінки, емоційна стійкість), мотиваційну (внутрішня потреба у навчанні, позитивне ставлення до школи), соціальну (навички взаємодії з ровесниками та дорослими, дотримання соціальних норм) і особистісну (усвідомлення власного «Я», рівень самооцінки, самостійність).

Загалом поняття і структура шкільної готовності формують підґрунтя для подальшого вивчення динаміки цього явища у контексті сучасних соціокультурних викликів, зокрема – в умовах проживання дітей у сім'ях вимушених переселенців.

Діти з сімей внутрішньо переміщених осіб мають специфічні психолого-педагогічні особливості, зумовлені пережитим стресом, втратами, зміною життєвих умов та соціального оточення. У них часто спостерігається емоційна нестабільність, підвищена тривожність, труднощі з концентрацією уваги, соціальною взаємодією та формуванням комунікативних навичок. Ці чинники суттєво впливають на їхню готовність до навчання в школі, знижуючи

мотивацію, рівень самоконтролю, адаптивність до нових умов освітнього середовища.

Крім того, порушення режиму дня, відсутність стабільного побуту, брак доступу до медичної та психологічної допомоги посилюють ризики затримок у психічному та когнітивному розвитку дітей. Недостатня сформованість мовлення, низький рівень соціалізації, а також труднощі у встановленні довірчих контактів з педагогами та ровесниками ускладнюють шкільну адаптацію. Успішна інтеграція таких дітей до освітнього процесу потребує цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки, індивідуального підходу, створення емоційно безпечного середовища та активної співпраці між освітніми закладами, батьками й фахівцями з соціальної роботи. Лише за таких умов можлива ефективна підготовка до навчання і гармонійний розвиток дитини, що пережила вимушене переміщення.

Сім'я відіграє ключову роль у формуванні готовності дитини до шкільного навчання, оскільки саме в родинному середовищі закладаються основи її фізичного, емоційного, пізнавального та соціального розвитку. Від стилю виховання, характеру спілкування з дитиною, психологічного клімату в родині, організації режиму дня, а також прикладу дорослих у побуті й у ставленні до навчання залежить формування у дитини таких важливих якостей, як самостійність, відповідальність, наполегливість, дисциплінованість, допитливість.

Сім'я впливає на готовність дитини до школи через:

- створення емоційно безпечного середовища;
- розвиток мовлення і мислення через щоденне спілкування;
- підтримку пізнавального інтересу через читання, обговорення подій, відповіді на запитання дитини;
- формування соціальних навичок через приклад взаємодії з іншими людьми;
- поступове привчання до самодисципліни, самообслуговування та дотримання правил.

Відповідальне й усвідомлене батьківство, педагогічна культура дорослих членів сім'ї, їхня щоденна участь у житті дитини забезпечують не лише її загальну підготовку до навчання, а й формування позитивної установки на шкільне життя, впевненості у власних силах, вміння адаптуватися в новому соціальному середовищі.

Для дослідження готовності дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб було сформовано та обґрунтовано вибір методичного інструментарію для комплексної діагностики психологічної готовності дітей із родин внутрішньо переміщених осіб до навчання у школі. Використання поєднання якісних і кількісних методів, зокрема психодіагностичних методик, адаптованих до вікових особливостей дошкільників, дозволяє всебічно оцінити рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-вольової та соціальної сфер дитини. Особлива увага приділяється врахуванню специфіки соціального середовища та досвіду переміщення, що суттєво впливає на адаптаційні можливості дітей.

Проведення цього дослідження є надзвичайно актуальним, оскільки внутрішньо переміщені сім'ї часто стикаються із соціальними, психологічними та освітніми викликами, що безпосередньо впливають на готовність дітей до шкільного навчання. Виявлення реального рівня психологічної готовності дасть змогу своєчасно розробити цільові програми підтримки та адаптації дітей, сприяти їхній успішній соціалізації та навчальній діяльності в нових умовах. Запропонований комплекс методик забезпечує надійність та об'єктивність дослідження, що є базою для подальшого аналізу та практичного впровадження психолого-педагогічних заходів.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу виявити особливості рівня шкільної готовності дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб. На основі застосування комплексу психодіагностичних методик було встановлено, що більшість дітей демонструють середній рівень сформованості основних компонентів шкільної зрілості — мотиваційного, пізнавального, емоційно-вольового, соціального та інтелектуального.

Виявлено, що:

- діти, які відвідували дошкільні заклади, мають значно вищі показники загальної готовності до школи, особливо за критеріями організованості, комунікативності та емоційної стабільності;
- у дітей, які не мали такого досвіду, спостерігається недостатня сформованість навичок соціальної взаємодії, знижена мотивація до навчання, а також виявлено тривожність і страх перед новим середовищем;
- за результатами проєктивної методики «Неіснуюча тварина» у деяких дітей зафіксовано ознаки внутрішньої напруги, невпевненості у собі, що може бути наслідком пережитого стресу, пов'язаного з війною і переселенням;
- помітні певні гендерні відмінності у мотивації: хлопчики частіше виявляють зовнішню (соціальну) мотивацію, пов'язану з очікуваннями батьків, а дівчатка – внутрішню, пов'язану з бажанням вчитися.

Отримані результати засвідчують, що рівень готовності до школи значною мірою зумовлений не лише індивідуальними особливостями дитини, а й соціальними умовами її розвитку. З огляду на специфіку ситуації внутрішньо переміщених родин, необхідним є впровадження цілеспрямованих програм соціально-психологічного супроводу та підготовки дітей до школи. Особливу увагу слід приділяти роботі з батьками та вихователями, створенню стабільного, безпечного і підтримувального середовища для дитини.

На основі проведеного емпіричного дослідження та розроблених психолого-педагогічних рекомендацій можна зробити висновок, що процес формування психологічної готовності до шкільного навчання у дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб потребує особливої уваги з боку педагогів, психологів, батьків і соціальних працівників. Такі діти опиняються у складних життєвих обставинах, що суттєво впливає на їхній емоційний стан, соціальну адаптацію та мотиваційну готовність до навчання.

Запропоновані рекомендації та програма «Психологічна готовність до школи» спрямовані на формування цілісної системи підтримки дитини в умовах адаптації до шкільного середовища. Програма передбачає комплексну

роботу за кількома напрямками: розвиток емоційно-вольової сфери, когнітивної активності, комунікативних навичок, самооцінки, соціальної адаптованості та мотивації до навчання. Важливо, що в програмі передбачено врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, що дає змогу ефективно реагувати на їхні потреби та запити.

Особлива увага приділяється роботі з батьками, оскільки саме родина відіграє ключову роль у стабілізації емоційного стану дитини та формуванні позитивного ставлення до шкільного життя. Психологічне консультування, тренінги для батьків і залучення їх до освітнього процесу є невід'ємною частиною комплексної підтримки.

Окрему роль у реалізації програми відіграють соціальні служби та громадські організації, які можуть надати додаткові ресурси – як матеріальні, так і психологічні – для забезпечення сталості та ефективності підготовчої роботи з дітьми ВПО.

Таким чином, ефективність підготовки дітей з сімей внутрішньо переміщених осіб до шкільного навчання напряму залежить від впровадження міждисциплінарного підходу, що об'єднує зусилля різних суб'єктів соціальної роботи та освіти. Реалізація подібних програм сприятиме формуванню у дітей необхідних психологічних ресурсів, забезпеченню емоційної рівноваги, зниженню рівня тривожності та формуванню впевненості в собі, що є запорукою успішної адаптації до нових умов навчального середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНАХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова І. Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації. *Початкова школа*. 2019. № 1. С. 61-63.
2. Андрієвський Б. М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі. *Педагогічний альманах, збірник наукових праць*. 2010. № 5. С. 6-9.
3. Антонюк В., Антонюк Н. Теоретичні аспекти формування соціальної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в НУШ. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 3. С. 11-18,
4. Архипова І. А. Підготовка дитини до школи. Книга для батьків майбутнього першокласника. Одеса : 2006. 224 с.
5. Баклицька О. П. Психодіагностика. Психологічний практикум [Текст]: навч. посібн. / Баклицька О. П., Баклицький І. О., Сірко Р. І., Слободяник В. І. Львів : СПОЛОМ, 2015. 464 с.
6. Бех І. Д. Особистісно орієнтована освіта : теорія і практика. Київ : Либідь, 2003. 234 с.
7. Білик Н. І. Роль сім'ї у підготовці дітей до шкільного навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 6. С. 8-10.
8. Богуш А. Головні аспекти підготовки дітей до школи : педагогічна спадщина. *Дошкільне виховання : щомісяч. наук.-метод. журн. для педагогів і батьків*. 2011. № 5. С. 2-4
9. Большакова І. Проблеми психологічної готовності дитини до школи. *Початкова школа*. 2005. № 4. С. 4-7.
10. Виноградова Н. Ф. Сучасні підходи до реалізації наступності між дошкільною та початковою ланками системи освіти. Харків : 2000. № 1; С. 7-12.

11. Вовчик-Блакитна О. О. Дитячі контакти та їх мотиви. Психологія дошкільника. Хрестоматія / Упоряд. Г. А. Урунтаева – 2-е вид. Київ : Стереотип, 2018. 384 с.
12. Главник О. Готовність та адаптація дитини до школи. Київ : Думка, 2008. 192 с.
13. Гук О. І. Психологічна готовність до школи. Харків, 2004. 285 с.
14. Гуткіна Н. І. Психологічна готовність до школи, 4-е видання. Київ : 2006. 208 с.
15. Державна служба якості освіти України. Рекомендації щодо підготовки дитини до школи. URL: <https://sqe.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2025).
16. Дєдов О. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с.
17. Дубровіна І. В. Психологічні особливості підготовки дітей до навчання у школі. Київ : Наукова думка, 2005. 98 с.
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
19. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
20. Журова Л. Є., Кочурова Є. Е., Кузнєцова М. І. Діагностика готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі. Львів : Джерельце, 2019. 832 с.
21. Каменська В. Г. Дитяча психологія з елементами психофізіології. Полтава : 2005. 215 с.
22. Козак Л. В. Виховання дитини в сім'ї : психолого-педагогічні аспекти. Львів : Світ, 2011. 324 с.
23. Коломинский Л. Л., Панько Л. Л. Вчителю про психологію дітей шестирічного віку. Київ : Світич, 2018. 190 с.
24. Кононко О. Л. Дошкільна психологія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 123 с.

25. Концепція «Нова українська школа» Схвалено рішенням кол. МОН України від 27.10.2016. URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainskashkola> (дата звернення: 21.02.2025).
26. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика. Київ : Ельга; Ніка-Центр, 2004. 399 с.
27. Корякіна І. В. Особистісна готовність дітей 6-го року життя до школи як актуальна проблема сьогодення. Бердянськ : БДПУ, 2010. 185 с.
28. Кузьма М. І., Талапканич М. І., Химинець В. В. Основи психодіагностики пізнавального розвитку учнів молодших класів : метод. посіб. Ужгород, 2014. 135 с.
29. Лесик В. Особливості формування психофізичної готовності дитини до школи за допомогою гри. *Школа першого ступеня : теорія і практика*. Переяслав-Хмельницький, 2002. Вип. 3. С. 123-134.
30. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 72 с.
31. Максименко С., Максименко К., Главник О. Готовність дитини до навчання. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
32. Марущак О. С. Підготовка дитини до школи в умовах сім'ї. *Психологія і суспільство*. 2020. № 4. С. 14-16.
33. Марченко Н. А. Формування навичок міркування у дітей 5-6-річного віку. Херсон : РІПО, 2001. № 2. С. 18-20.
34. Назаренко Г. І. Шестирічна дитина в школі : методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів, учителів початкових класів та батьків. Харків : ХОНМІБО, 2019. 32 с.
35. Ніжегородцева Н. В., Шадріков В. Д. Психолого-педагогічна готовність дитини до школи. Київ : Книга, 2001. 256 с.
36. Овчарова Р. В. Практична психологія в початковій школі. Харків : Сфера, 2016. 240 с.

37. Освітній портал «Нова українська школа» – розділи про дошкільну освіту і роль батьків. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 22.02.2025).
38. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
39. Пашнев Б. К. Психодіагностика обдарованості. Харків : Основа; Тріада+, 2007. 128 с.
40. Первушина О. В. Вжити в початковій школі. Як? Книга для розумних батьків. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 167 с.
41. Проскура О. О. Підготовка дитини до розумової праці у школі. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 29-38.
42. Романова Є. С. Психодіагностика. Кривий Ріг : 2021. 400 с.
43. Романова Є. С., Усанова О. М., Потьомкіна О. Ф. Психологічна діагностика розвитку школярів у нормі та патології. Київ : Інститут психодіагностики, 2010. 158 с.
44. Соколова Ю. Тести на готовність до школи дитини 5-6 років. Київ : Думка, 2008. 64 с.
45. Стадненко Н. А., Ілляшенко Т. В., Обухівська А. Р. Формування розумових дій у процесі підготовки дитини до навчання в школі. *Початкова школа*. 2002. № 9. С. 58-61.
46. Степанова М. І. Що таке «шкільна зрілість»? Довідник для батьків майбутнього першокласник. Полтава : ФОРУМ, 2019. 48 с.
47. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : 2017. 123 с.
48. Фурман А. В. Проектування змісту і структури електронного навчально-книжкового комплексу для учнів початкової школи. *Вітакультурний млин*. 2014. № 16. С. 29-39.
49. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика : навчальний посібник. Харків : НТУ «ХП», 2018. 246 с.

50. Якименко С. І. Інтегрована особистісно-орієнтована технологія – продуктивна технологія наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод.посібник / Світлана Іванівна Якименко. Київ : Слово, 2016. 302 с.